

ZAVOD ZA PROUČAVANJE KULTURNOG RAZVITKA

mr Maša Vukanović

POGLED NA KULTURU

**Zakoni i prakse u Srbiji i pet država članica Evropske
unije**

Beograd, 2011.

Pogled na kulturu

Zakoni i prakse u Srbiji i pet država članica Evropske unije

Primeri praksi različitih evropskih država, članica EU u Srbiji su kao nagoveštaj svetlije budućnosti često i rado isticani. Prakse i iskustva drugih svakako mogu biti i jesu poučni. Međutim, u Srbiji iskustva drugih često su isticana podrazumevajući da sagovornici i/ili slušaoci imaju makar ovlaštena predznanja o specifičnoj zasnovanosti praksi i iskustva koja iz njih proističu, što naravno nije uvek slučaj. S obzirom na to, predmet istraživanja su zakonske osnove praksi u oblasti kulture u Srbiji i pet država članica Evropske Unije: Velikoj Britaniji, Francuskoj, Nemačkoj, Letoniji i Sloveniji.

Promene koje se dešavaju u Srbiji, a u cilju približavanja EU, sprovode se na nivou javnih politika. Naime, u zapadnim i zapadu težećim društvima javne politike su postale toliko značajan koncept da se izjednačio sa ključnim organizacionim konceptima porodice i društva; one su „sila koja mašineriji upravljanja udahnuje život i animira inače umrtvljenu ruku birokratije.“ (Shore & Wright, 1997:5) Uprkos sveprisutnosti i neporecivom značaju koje javne politike imaju u savremenom zapadnjačkom društvu dogovor o autorativnoj definiciji javnih politika još nije postignut.¹ To, naravno ne znači da nije bilo pokušaja da se javne politike definišu. U tekstu *Writing Effective Policy Paper* Jang i Kvin su izneli sledeću definiciju: „Javna politika je aktivnost koju sprovodi neko vladino telo koje ima pravna, politička i finansijska ovlašćenja da to čini.“ (Young & Quin 2004:5, navedeno iz Đukić 2010:25). Prema Mučica (2003), u bilo kom društvu država putem svojih predstavnika donosi zakone, pravi javne politike, prikuplja poreze i raspoređuje sredstva. Stoga se bilo koja javna politika, uključujući i kulturnu politiku, uopšteno može definisati kao sistem zakona, regulatornih mera, tokova delovanja i finansiranje prioriteta u datoj oblasti, koji implementiraju javni moćnici.

Javna (kulturna) politika za zadatak ima da definiše ciljeve (šta se razvojem konkretno kulture želi postići), aktere (kojima se poveravaju zadaci čije obavljanje vodi ostvarivanju postavljenih ciljeva), instrumente i mehanizme (u smislu preporučenih najboljih načina da se zadaci obave i ciljevi ostvare kao i u smislu podrške sprovođenju akcija vezanih za obavljanje zadataka i ostvarivanje ciljeva). Kao i druge javne politike, kulturna politika se modelira na različite načine a koji se model primenjuje zavisi i od opšte situacije u državi i od toga kako se kultura definiše na nacionalnom nivou. Najveći broj debata koje se vode oko neke javne politike (a kulturna politika nije izuzetak) odnose se na predloge regulative i raspodelu sredstava. Razlog tome je što su zakoni i finansije najvažniji instrumenti sprovođenja javne (kulturne) politike.

¹ videti Wedel et al 2005:35

Proučavanje zakona je jedan od načina da se sagleda kako funkcionišu domeni javnih politika i kako se generišu ideje za unapređenje ili menjanje postojećih javnih politika². Proučavanje zakona je važno i za proučavanje kulture zato što je zakon usađen u kulturi. Pravni sistem jednog društva reflektuje njegove fundamentalne vrednosti i normativni poredak. Istovremeno, zakon konstituiše kulturne prakse, definiše društvene identitete i razumevanje društvenih odnosa. Kada se i kako zakoni primenjuju definisano je moralnim i religioznim sagledavanjem sebe i zajednice. Važnost bavljenja legislativom značajnom za oblast kulture posebno na našem podneblju istaknuta je i fundamentalnim promenama koje su se krajem 20. veka odigrale u nekada komunističkim zemljama Centralne i Istočne Evrope. Te promene udružene sa promenama koje su istovremeno počele da se dešavaju širom sveta donele su mogućnosti i izazove kao što su globalizacija, stvaranje i postojanje pan-evropskog javnog prostora, te pitanja starog i novog u tzv. „novim demokratijama“³.

Pokušavajući da sintetiše teoretska sagledavanja globalizacije Mučica ističe da “S jedne strane, globalizacija vodi izvesnom stupnju homogenizacije institucija, legislative, ideja, ideala, morala i društvenih praksi i oblika života. S druge strane, ona ohrabruje heterogenost, kulturni diverzitet, distinktivnost. Dodatno, ona takođe vodi ka izvesnom stepenu hibridizacije. Pošto društvo u globalnoj kompeticiji ima više izgleda da uspe ako ponudi nešto osobeno, globalizacija ohrabruje društvo da iznađe nove načine da sebe definiše tako da se razlikuje od drugih.” (Mučica 2003: 7) Većina zemalja je počela da prepoznaje potrebu za očuvanjem distinktivnosti svojih kultura, tradicija, jezika i nasleđa. S obzirom na to, one (treba da) redefinišu i redizajniraju svoje kulturne politike, kao i zakone koji podržavaju njeno ostvarivanje.

Javna sfera, kao prostor na kome se odvijaju racionalne i kritičke debate koje utiču na javne politike u Evropi je nastala još u 18. veku a svoj procvat je doživela u 19. veku. Prema najznačajnijem teoretičaru javne sfere, J. Habermasu, razvoj manipulativnih komunikacija, komercijalizacija informativnih i zabavnih medija, reklamiranje i odnosi sa javnošću uticao je na to da je javna sfera u prvoj polovini 20. veka počela da opada. Ipak, krajem 20. veka javna sfera je počela da oživljava i to kako u teoriji tako i u praksi. Koncept pan-evropskog javnog prostora, između ostalog, naglašava potrebu za razmenom ideja, za dijalogom između kultura i za inter-kulturalnom saradnjom. Proces evropskih integracija je tokom decenija razvio balans između opšte prihvaćenih vrednosti i principa i nacionalnih i lokalnih specifičnosti. No, to je tekući proces koji ne samo zemljama s namerom da se Uniji pridruže već i zemljama članicama postavlja specifične probleme. Prihvatajući suštinu opšte prihvaćenih vrednosti i principa svaka zemlja i zajednice koje u njoj žive moraju da kroz svoje kulturne politike razviju specifične odgovore po pitanju kulture. Jedan od projekata koji podržava koncept pan-

² videti na primer Burstein (1991) Policy Domains: Organization, Culture and Policy Outcomes Annual Review of Sociology, Vol. 17, (1991), pp. 327-350, Campbell (2002) Ideas, Politics, and Public Policy Annual Review of Sociology, Vol. 28 (2002), pp. 21-38

³ videti Mučica 2003

evropske javnog prostora za kulturu je projekat Saveta Evrope "Kompendijumi kulturne politike". Reč je o na Internetu postavljenom sistemu za informisanje i praćenje nacionalnih kulturnih politika koji uključuje ažurirane izveštaje o stanjima i tendencijama kulturnih politika u 50 zemalja članica Saveta Evrope.

Transformacija post-komunističkih zemalja u tzv. „nove demokratije“ podrazumeva prihvatanje tekovina kao što su pluralizam, slobodni izbori, vladavina prava, snažno civilno društvo. Država, pak, i dalje ima ključnu ulogu u oblikovanju, negovanju i zaštiti demokratskih principa, kao i u sprovođenju neophodnih političkih, ekonomskih i društvenih reformi. Reforme koje „nove demokratije“ treba da sprovedu u oblasti kulture tiču se ne samo promene institucionalnih okvira u kojima se odvijaju kulturne aktivnosti već i promene mentaliteta i pristupa sferi kulture: „od 'državnih institucija' u 'javne ustanove', od piramidalne hijerarhijske strukture u diverzne strukture sa više centara, uključujući i nezavisne agencije, od administrativne hijerarhijske kontrole do odgovornosti, od cenzure (implicitne ili eksplicitne) do slobode izražavanja, od državnih funkcionera do civilnih službenika, od obezbeđivača kulturnih usluga do statusa kreatora, od budžetskog finansiranja do javno-privatnog partnerstva, itd. Ova pomeranja iznose na videlo nove pristupe i duboke promene mentaliteta ne samo na nivou vlada i legislative već na nivou svih aktera u kulturi.“ (Mučica, 2003:10)

Kultura ne postoji u izolaciji od drugih aspekata društvenog, ekonomskog i političkog života. Stoga su za sektor kulture važni zakoni i drugi akti koji se odnose na društvo u celini, počevši od Ustava. Pored zakona koji se odnose neposredno na kulturu, pažnju će biti usmerena na zakone koji se odnose na rad i zapošljavanje u oblasti kulture.

Sektor kulture se obično deli na dve oblasti: savremeno stvaralaštvo i kulturno nasleđe. Savremeno stvaralaštvo podrazumeva raznovrsne aktivnosti koje rezultiraju nastankom kulturno-umetničkih dela (likovnih, primenjenih, pozorišnih, muzičkih, muzičko-scenskih, književnih, filmskih, multimedijalnih, itd) i njihovim predstavljanjem publici. Kulturno nasleđe se obično definiše kao tvorevine koje je napravio čovek u prethodnim epohama a koje imaju umetničku, istorijsku i naučnu vrednost i koji mogu biti pokretni i nepokretni, odnosno kako je danas pravilnije reći, kulturno nasleđe može biti materijalno i nematerijalno. Imajući u vidu raznovrsnost i u oblasti kulturnog nasleđa i u oblasti savremenog stvaralaštva, kao i prostornu ograničenost ovog rada, detaljniju pažnju ću posvetiti izvođačkim umetnostima i spomeničkom nasleđu. U oblasti izvođačkih umetnosti regulativa gotovo da ne postoji. Tamo gde postoji (Francuska, Velika Britanija, Letonija) ona je parcijalna i odnosi se samo na neke segmente vezane za rad u oblasti izvođačkih umetnosti. U oblasti spomeničkog nasleđa regulativa svuda postoji. To, međutim, ne znači da nema pitanja koja zahtevaju makar pažnju ako ne i konkretnije akcije.

Finansije su, dakle, drugi važan instrument za sprovođenje javne (kulturne) politike. Potaknute potrebom da se rashodi smanje mnoge države u manjoj ili većoj meri nastoje da podspeše tzv. „javno – privatno partnerstvo“, što

podrazumeva mere animiranja privatnog sektora da u kulturu ulaže kao i ustanova i organizacija koje se bave kulturom i umetnošću da tržišno razmišljaju. Ipak, u evropskim državama kultura se i dalje finansira pre svega iz javnih fondova. U praksi postoje različiti načini za obezbeđivanje koliko – toliko stabilnog finansiranja kulture i umetnosti i to su na primer poreske olakšice, podsticanje osnivanja fondacija i nacionalna lutrija koja je jedinstven primer iz Velike Britanije.

Antropologija javnih politika kao relativno nova oblast antropološkog rada implicira višestrukost lokacija i aktera i u horizontalnom i u vertikalnom smislu, odnosno analiziraju se nivoi i forme društvenih procesa i akcija, kao i kako ti procesi rade na različitim lokacijama – lokalnim, nacionalnim i globalnim⁴. Takođe, ona uključuje i rad sa novim vrstama materijala kao što su dokumenti koji su vezani za određenu javnu politiku. Među tim dokumentima ističu se zakoni, ali i dokumenti koji su u vezi sa njihovom primenom.

Metodološki pristup koji ću primeniti je stavljanje napored⁵ etnografije nastale iz opažanja drugih i etnografije nastale opažanjem situacija i iskustava „kod kuće“, odnosno u kulturi iz koje etnograf dolazi. Reč o tehnici kritike kulture koja je jedna od varijanti bazične strategije kritike kulture – defamilijarizacije. Ova strategija nije korišćena samo u antropologiji već su je koristili i nadrealisti i drugi umetnici. „Razbijanje zdravog razuma, rađenje neočekivanog, smeštanje familijarnih subjekata u ne-familijarne, ili čak šokantne, kontekste su ciljevi ove strategije a kako bi čitalac bio svestan različitosti.“ (Marcus & Fischer 1999:137) U antropologiji, pionir ove tehnike strategije defamilijarizacije koja napored stavlja „našu“ kulturu i kulturu drugih bila je Margaret Mid⁶. Ipak, Markus i Fišer smatraju da njen rad predstavlja slabiju verziju kritike kulture korišćenjem tehnike stavljanja napored zato što se zaustavila na postavljanju alternativa. Ovi autori smatraju da jača verzija kritike kulture korišćenjem tehnike stavljanjem napored kultura jeste kada „stavljanje napored nije samo postavljanje alternative ili idealnog kontrasta sa praksom kod kuće; to je sredstvo postavljanja pitanja za intenzivan rad na projektima domaće etnografije.“ (Marcus & Fischer 1999:160)

Najzad, podsetila bih na naslov ovog rada – *Pogled na kulturu*. Taj pogled je u stvari blizak Fukoovom netremičnom pogledu - pogled kojim se nadgleda, koji neumitno nagoni na interiorizaciju, na to da nadgledani postaje svoj najveći nadgledatelj. Netremičnim pogledom osoba, odnosno u našem slučaju javna politika, se objektivizira „ona je viđena ali ne vidi, ona je objekat informacije a ne

⁴ videti: Shore & Wright, 1997:14

⁵ Termin koji je u opticaju u literaturi na engleskom jeziku je *juxtaposition* što znači stavljanje jednog pored drugoga. Ovim se izbegava korišćenje ranije uobičajenijeg termina „komparativna analiza“ koja zbog tog „komparativna“ često navodi na pomisli da je nešto „dobro“/„bolje“ ili „loše“/„lošije“

⁶ U delu *Sazrevanje na Samoi* (1928) Mid je napored stavila svoja opažanja o adolescenciji na Samoi sa adolescencijom u Americi a kako bi pokazala da adolescencija ne mora biti period pobune i stresa te da stres i pobuna kod američkih adolescenata proizilazi iz društvenih i kulturnih uzroka za koje postoji alternativa.

subjekt u komunikaciji.“ (Foucault (1977) *Discipline and Punish*, navedeno iz Shore & Wright, 1997:5) Moj (netremičan) pogled na kulturu je fokusiran na one segmente iz sektora kulture u Srbiji za koje na osnovu desetogodišnjeg istraživačkog rada u kulturi smatram da ne dobijaju onoliko pažnje koliko zaslužuju.

Definisanje kulture

Prema istaknutom teoretičaru studija kulture, Rejmondu Vilijamsu, kultura je jedan od tri pojma u engleskom jeziku koje je najteže definisati. I zaista, u literaturi se sreće toliko veliki broj definicija da nije teško izgubiti se u njima.⁷ Definisanje kulture za nas ovde jeste važno jer „kako razumemo kulturnu politiku zavisi od toga kako definišemo kulturu“ (Lewis & Miller 2003:2). Na UNESCO konferenciji posvećenoj kulturnoj politici a održanoj 1982. godine objavljeno je da: „kultura daje čoveku sposobnost da razmišlja o sebi. Kroz kulturu se čovek izražava, postaje svestan sebe, prepoznaje svoje nedostatke, ispituje svoja dostignuća, neumorno traži nova značenja i stvara dela kojima prevazilazi svoja ograničenja.“ (UNESCO 1982 p. 190, navedeno iz Lewis & Miller, 2003:2) Dodatno, na Među-vladinoj konferenciji o kulturnim politikama za razvoj, održanoj 1998. godine u Stokholmu, data je sledeća definicija: „U svom najširem smislu, za kulturu se može reći da je kompleksna celina distinktivnih duhovnih, materijalnih, intelektualnih i emotivnih osobina koje karakterišu društvo ili grupu. Ona ne uključuje samo umetnost i pisma, već i oblike života, fundamentalnih prava ljudskih bića, vrednosne sisteme, tradicije i verovanja.“ (navedeno iz Compendium of Cultural Policy: Country profile: Latvia 2011, str 4). Letonija ove definicije kulture prihvata kao vodeće definicije u svom pristupu kulturi. U Francuskoj se kultura (takođe) široko definiše pa Ministarstvo kulture i komunikacija administrira kulturnu politiku tako da cilja ka „zaštiti i razvoju svih faceta kulturnog nasleđa, ohrabriranju stvaralačkog umetničkog i drugog kreativnog rada, i podspešivanju razvoja umetničke obuke i aktivnosti.“ (Član 1 Dekreta od 15 maja 2002. godine, navedeno iz Compendium of Cultural Policy: Country profile: France 2007, str 8) U Nemačkoj ne postoji obavezujuća definicija kulture. Pojam „kultura“ okružuje savremenu kreativnu i umetničku aktivnost i u okvirima tradicionalnih ustanova kulture i van ovih okvira, kao i kulturu svakodnevnog života. Oficijelna definicija kulture ne postoji ni u Velikoj Britaniji jer se smatra da se nacionalna, regionalna i lingvistička distinktivnost i multi-kulturni diverzitet ne mogu posmatrati kao jedan entitet. Operativna definicija podrazumeva listu umetničkih formi, aktivnosti i kulturnog izraza koji se mogu javiti u lokalnim javnim prostorima kao što su biblioteke, bioskopi, parkovi, itd. U Sloveniji kulturne aktivnosti se definišu kao sve forme stvaranja, komunikacije i konzervacije kulturnog imetka u oblasti kulturnog nasleđa, književnosti,

⁷ na primer antropolozi Kreber i Klakholm su u svojoj knjizi *Culture: A Critical Review of Concepts and Definitions* iz 1952. godine izneli 164 definicije kulture.

izvođačkih umetnosti, muzike, vizuelnih i audio-vizuelnih umetnosti, filma i drugih umetnosti, kao i na polju novih medija i na polju izdavaštva, bibliotekarstva, kinematografije, i drugim oblastima kulture.

Oficijelna definicija kulture u Srbiji ne postoji već se pojam određuje na osnovu tri smisla: pod pojmom se podrazumeva opis nadležnosti Ministarstva kulture (procedure kreiranja i implementacije politike, mreža ustanova i organizacija, projekti, kulturno nasleđe, itd). U nešto širem smislu pod kulturom se podrazumeva i obrazovanje u oblasti umetnosti, istraživanja u oblasti kulture i umetnosti i kulturni turizam. Najzad, u najširem smislu pod kulturom se podrazumevaju stilovi života, vrednosti i vizije multi-etničkog društva u Srbiji.⁸

Modeli kulturne politike

Kulturne politike različitih zemalja se teoretski daju razvrstati u određene modele. Na praktičnom nivou, kulturna politika jedne zemlje je određena teorijskim pristupima (i njihovom kombinacijom) njenih kreatora. U tipologizovanju modela ima više pristupa: u odnosu na to da li ostvarivanje kulturne politike zavisi od javne podrške ili pak od uslova tržišta; u odnosu na to da li zakonski, finansijski i politički autoritet potreban za sprovođenje kulturne politike ima državno ili paradržavno telo pa tako i model može biti državni ili paradržavni; u odnosu na karakteristike kulturne politike pa tako model može biti na primer liberalni ili tranzicioni.⁹

Model u kome kultura zavisi od uslova tržišta karakterističan je za SAD. U Evropi za kulturu je (i dalje) od vitalnog značaja javna podrška.

U Letoniji, Sloveniji, Francuskoj i Nemačkoj u sprovođenju kulturne politike glavnu reč imaju državna tela. Međutim, Nemačka je izrazito decentralizovana država te je njena kulturna politika zasnovana na federalnom modelu a rukovodi se principima decentralizacije, pripomaganja i pluralizma. Ovaj pristup kulturnoj politici je pre svega orijentisan ka podupiranju, što znači da je veći deo kulturne infrastrukture zakonski regulisan i podržan od strane vlada (uglavnom pokrajina i gradova). Po pitanju razvoja kulturne politike sve više pažnje zaokuplja nastojanje da se iznađe balans u odgovornosti privatnog i javnog sektora a kako bi se osigurao opstanak i finansiranje ustanova kulture bez mešanja države u kulturne aktivnosti. Takođe, debate u Nemačkoj izazivala je privatizacija javnih usluga a te debate su rezultirale većom prijemčljivošću za modele javno-privatnog partnerstva nagoveštavajući privatizaciju nekih ustanova kulture.

⁸ videti: Compendium of Cultural policy: Country Profile Serbia oktobar 2010

⁹ videti Đukić, 2010:96-118

U Francuskoj, Letoniji i Sloveniji model je više centralizovan. U sprovođenju kulturne politike centralnu ulogu ima ministarstvo kulture čije instrukcije slede niži nivoi uprave i ustanove. U Francuskoj, Ministarstvo kulture i komunikacija ima ulogu da sprovodi regulatorne akcije (predlaganje i obezbeđivanje podrške za usvajanje zakona kao i nadgledanje njihove primene i primene odredbi drugih zakona koji se tiču kulture) i direktne akcije (kao što su upravljanje javnim ustanovama kulture poput muzeja, nacionalnih pozorišta, visokoškolskih ustanova, itd, održavanje i razvoj javnog kulturnog, umetničkog i istorijskog nasleđa, distribucija ili delegiranje nadležnih za distribuciju sredstava institucijama, organizacijama, lokalnim vlastima i pojedincima za inicijative koje se tiču kulture i umetnosti). U organizaciji kulturnih aktivnosti aktivno učestvuju i privatni akteri.

Slovenija je i primer tranzicionog modela kulturne politike. Naime, iako bi se moglo reći da je pristupanjem Evropskoj uniji, 2004. godine, Slovenija završila sa procesom tranzicije, po pitanju kulture i kulturne infrastrukture ovaj proces se i dalje odvija. *Zakon o jačanju opšteg interesa u oblasti kulture*, usvojen 2002. godine, mapirao je slovenačku kulturnu politiku. U njoj centralnu ulogu u oblasti kulture imaju javni autoriteti (pre svih republika). Metod upravljanja u oblasti kulture počiva na intenzivnoj regulativi (primenjena je nemačka tradicija pravne regulative koja je u oblasti kulture ekstenzivna i uključuje sekundarnu legistlativu). Ipak, primena legistlative se neredovno prati jer, prema autorki slovenačkog kompendijuma, telo zaduženo za to (Inspektorat za kulturu, inkorporiran u Ministarstvo kulture i medija) nije u mogućnosti da na odgovarajući način redovno procenjuje uticaje regulative. Procedure distribucije javnih fondova su komplikovane i frustrirajuće. Kultura je izrazito institucionalizovana a institucije se i dalje nastavljaju na sistem samoupravljanja iz SFRJ te su samostalna pravna lica. Finansiranje je pre svega bazirano na državnom budžetu u kome je procenat za kulturu fiksna a finansiranje većih (lokalnih) institucija je centralizovano.

U Letoniji, Ministarstvo kulture je odgovorno za kreiranje i sprovođenje kulturne politike. Ipak, Ministarstvo je potpisalo sporazume sa nevladinim organizacijama kao što su na primer Letonski književni centar ili Novi pozorišni institut Letonije delegirajući im neke od svojih funkcija. Takođe, Ministarstvo je za finansiranje u oblasti kulture odgovornost prenelo na Državnu kapitalnu fondaciju u kulturi. *Zakon o državnoj kapitalnoj fondaciji u kulturi* (Law on State Culture Capital Foundation) usvojen 2003. godine precizira da je reč o organizaciji sačinjena od ekspertskih tela zaduženih za evaluaciju projekata prijavljenih na konkursima i raspodelu sredstava. Ova ekspertska tela sačinjena su od predstavnika Ministarstva kulture, Ministarstva finansija, Nacionalnog borda za kulturu, Saveta granskih sindikata i predstavnika lokalnih vlasti, a članovi ovih tela se menjaju na svake dve godine. U tom smislu Letonija se dosta približila paradržavnom modelu.

Paradržavni model kulturne politike je, pak, najočigledniji u Velikoj Britaniji. Model kulturne politike u ovoj zemlji bi se dao okarakterisati kao model „produžene ruke“. Naime, „u Britaniji postoji osobena tradicija uspostavljanja tela koja

posreduju između države, s jedne strane, i civilnog društva i tržišta, s druge. Ova tela jesu državna ali su nezavisna od toga ko je na vlasti i to su na primer Bi-Bi-Si (BBC), Umetnički Savet (The Arts Council) i Englesko nasleđe (English Heritage). Ona su modelirana po uzoru na Univerzitetski komitet za stipendije (University Grants Committee) koji je formiran 1919. godine a koji je prethodio današnjem Savetu za stipendiranje visokog obrazovanja (Higher Education Funding Council). Ove organizacije su trebale da rade po principu produžene ruke kojom je vlada kontrolisala opštu raspodelu resursa ali nije sprovođila direktnu operacionálnu kontrolu. Ovaj princip je značio obezbeđivanje političke 'neutralnosti' i 'nepriistrasnosti' među zainteresovanim stranama u posebnoj oblasti delovanja. Oficijelni cilj bio je ostvarivanje na primer 'balansiranog' emitovanja vesti i 'fer' raspodele grantova umetničkim organizacijama a na osnovu vidljivih kriterijuma procene, s principijelnom odgovornošću prema 'javnosti'." (McGuigan 2004:38) Priroda ovog modela se neznatno menjala od 1980-ih prateći decentralističke tendencije mada je država bila intervencionistički nastrojena posebno po pitanju reorganizacije i restruktuiranja ovih tela. Takođe, sprovodeći reforme nakon pobeđe na izborima 1997. godine laburisti su odredbama kondicionalnih resursa i metoda praćenja efikasnosti nižih slojeva engleskog upravljačkog aparata i agencije za podršku kulturi utkali sopstvene političke ciljeve kao što su na primer društvena inkluzija i generisanje zapošljavanja. Efekat je bio tešnje povezivanje kulturne politike sa centralnim vladinim agendama što je nekim telima, kao što je engleski Umetnički savet, dalo mogućnost recentralizacije svojih struktura.

Model kulturne politike Srbije je, u stvari, ostao klasično državni. Tvrdnja stoji iako ima elementa koji mogu da navedu na pomisao da su se stvari promenile i da država ipak ne odlučuje o svemu. Naime, činjenica je da odluku o tome koji će projekti prijavljeni na konkursima za sufinansiranje, koje svake godine raspisuje Ministarstvo kulture, donose stručni žiriji. Činjenica je i da članove tih stručnih žirija postavlja Ministarstvo kulture. Takođe, u oblasti kinematografije konkurse raspisuje Filmski centar Srbije, ali Filmski centar Srbije vrši evaluaciju projekata prispelih na konkurs i onda u formi predloga odabrane projekte prosleđuje Ministarstvu koje onda donosi konačnu odluku o tome koji će projekti zaista dobiti finansijsku podršku. Dakle, stručna tela nisu nezavisna već su u faktičkom položaju (stručne) potkomisije ministarstva.

Ciljevi kulturne politike

Ciljevi kulturne politike, uopšteno, govore o razvojnom stepeniku na kome se kultura u datoj državi u datom trenutku nalazi. U tom smislu, države kao što su Letonija, Slovenija i Srbija imaju još štošta da urade da bi im se ciljevi sveli pre svega na to da kulturu učine pristupačnijom širem krugu ljudi, kako bi se dali sumirati ciljevi kulturnih politika Nemačke, Velike Britanije i Francuske.

U Letoniji je, prema Uputstvu za kulturnu politiku *Nacionalna država* (2006 – 2015) postavljeno sedam strateških ciljeva kulturnog razvitka: 1. podspešivanje

nacionalnog identiteta i konsolidacija letonskog civilnog društva, održavanje i stvaranje deljenih nacionalnih vrednosti; 2. unapređivanje saradnje sektora kulture i ekonomskih sektora a u cilju olakšavanja diverziteta letonske kulture i održivog razvoja kreativne ekonomije; 3. stvaranje okruženja koje je blagonaklono prema razvoju kreativnog diverziteta i stimulanju briljantnosti; 4. promovisanje balansirano razvoja kulturnih procesa širom Letonije, osiguravajući pravo kvalitetnog života za sve stanovnike države; 5. razvoj i puno korišćenje potencijala kulture u permanentnoj edukaciji i promovisanje društva baziranog na znanju i humanističkim vrednostima; 6. olakšavanje dijaloga i razumevanja između kultura i nacija kao i obogaćivanje kulturnog života Letonije učešćem u međunarodnim kulturnim procesima i umreženoj saradnji; 7. nadogradnja baze znanja i informacione tehnologije, razvoj upravljanja kulturom koja je orijentisana ka rezultatima kao i olakšavanje decentralizacije kulture.

Ciljevi kulturne politike Slovenije istaknuti su u *Zakonu o jačanju opšteg interesa u oblasti kulture* i uključuju podržavanje kulturne kreativnosti, pristupa kulturi, aktivne participacije u kulturnom životu, kulturni diverzitet, kulturno nasleđe, konzervaciju i razvoj slovenačkog kulturnog identiteta uz razvoj zajedničkog slovenačkog kulturnog prostora koji uključuje i slovenačke manjine u susednim državama (Italija, Austrija, Mađarska i Hrvatska). Ovi ciljevi su detaljnije razrađeni u Nacionalnom programu za kulturu koji je slovenački parlament usvojio 2004. godine (za period 2004-2007) i 2008. godine (za period 2008 – 2011). Prema ovom poslednjem programu, prioriteta su: podrška umetničkoj kreativnosti, razvoj slovenačkog jezika, očuvanje i aktuelizacija kulturnog nasleđa, digitalizacija, edukacija u kulturi, saradnja ministarstava a u cilju realizacije projekata za koje su sredstva obezbeđena iz fondova EU, nove kapitalne investicije i integracija kulture u društveni i ekonomski razvoj Slovenije.

Ciljevi kulturne politike Srbije u ovom trenutku i dalje zavise od konstelacije Ministarstva kulture. Ciljevi i prioriteta su, od 2001. godine do danas, isticani (i neznatno menjani) u tri navrata: 2001, 2007. i 2008. godine. Zajedničke tačke su decentralizacija (podizanje nivoa učešća građana u kulturnim i umetničkim aktivnostima i ravnomenan kulturni razvitak u svim krajevima Srbije), razvoj kreativnosti, zaštita kulturnog nasleđa i digitalizacija. Marta meseca 2010. godine na snagu je stupio *Zakon o kulturi* (usvojen septembra 2009. godine) koji, između ostalog, predviđa postojanje strategije kulturne politike koja bi, između ostalog, trebala da detaljnije i preciznije razradi ciljeve kulturne politike Srbije. Do kraja 2011. godine ova Strategija nije završena niti dostupna javnosti. Dok se Strategija ne obelodani ne mogu se ni postavljati pitanja u vezi sa eventualnim preispitivanjem u pogledu modela i ciljeva kulturne politike Srbije. Nesumnjivo je da će pitanja biti.

Ustav

Okvir u kome se data zemlja kreće u pravnom smislu dat je u ustavu (Velika Britanija je izuzetak zato što ona nema Ustav). Ovaj akt se najčešće ne bavi kulturom *per se* ali se u njemu često nalaze odrednice koje se kulture tiču. Odredbe koje se tiču kulture u ustavima najčešće proizilaze iz Deklaracije o pravima čoveka. Dakle, pre svega je reč o prepoznavanju i priznavanju prava na slobodu izražavanja i na slobode koje se odnose na pripadnost (etničkim, religioznim, rodnim, itd) manjinama. Nešto preciznije odrednice vezane za kulturu nalazimo u ustavima Slovenije, Nemačke i Letonije u kojima se ističe sloboda naučnih istraživanja i umetničkog i uopšte kreativnog izražavanja. Letonija garantuje slobodu a u slučaju Nemačke država se obavezuje i da će čuvati i promovisati kulturu i umetnost. Republika Slovenija se u segmentu svog Ustava posvećenom ekonomskim i društvenim odnosima obavezuje da će čuvati prirodno i kulturno nasleđe nalažući lokalnim zajednicama da preciziraju načine ostvarivanja zaštite.

Ustav Republike Srbije takođe garantuje prava i slobode svih građana (što, naravno, uključuje i manjine), zabranjuje diskriminaciju, itd. Članom 48 ohrabruje se poštovanje različitosti i to kroz mere u oblasti obrazovanja, kulture i sredstava javnog informisanja. Članom 73 definiše se sloboda naučnog i umetničkog rada, čime Republika Srbija ohrabruje i pomaže razvoj nauke, kulture i umetnosti. Članovi 183 i 190 definišu nadležnosti autonomnih pokrajina, odnosno jedinica lokalne samouprave a jedna od nadležnosti je i briga za kulturu, odnosno za zadovoljavanje kulturnih potreba građana.

Zakon o kulturi

Zakon o kulturi jedna je od opcija za regulisanje pitanja važnih za kulturu i njen razvoj. Ovakvim zakonom se, naravno, ne reguliše kultura u celini već pre svega administrativne procedure vezane za ostvarivanje opšteg interesa u oblasti kulture, što uključuje rad ustanova, organizacija i pojedinaca u ovoj oblasti. Prema Mučica (2003) ovaj pristup se često zagovara u teoriji kulturne politike a najčešće se primenjuje u državama koje nemaju detaljan i propisujući dokument o nacionalnoj kulturnoj politici. Takođe, ova autorka ističe da je primena ovog pristupa u vezi sa potrebom da se reformiše rad ustanova kulture čija je organizacija originalno bila regulisana zakonom. „Stoga u primeni principa simetrije, nova organizaciona šema trebalo bi da bude implementirana sličnim regulatornim principom, što bi takođe pozvalo natrag prethodni zakon.“ (Mučica 2003:29) Krovni zakon o kulturi postoji u Srbiji i u Sloveniji.

U Sloveniji *Zakon o o jačanju javnog interesa u oblasti kulture* (Zakon o uresničevanju javnoga interesa za kulturo) usvojen je 2002. a menjan i dopunjavan 2006, 2007, 2008, 2009. i 2011. godine. Ovaj zakon definiše opšti interes u kulturi, odgovorna tela i mehanizme za ostvarivanje opšteg interesa.

Opšti interes u kulturi zasnovan je na odredbama o kulturnim proizvodima i uslugama čiji je cilj zadovoljavanje kulturnih potreba građana, a kroz koje se odvija kulturni razvoj Slovenije. Opštim interesom u kulturi obezbeđuju se uslovi za razvoj kreativnosti, pristupačnosti kulturnih dobara, kulturnog diverziteta, slovenačkog kulturnog identiteta, zajedničkog slovenačkog kulturnog prostora. Opšti interes se sprovodi na osnovu godišnjih planova Republike i jedinica lokalne samouprave, javnih konkursa za (su)finansiranje programa i projekata, strateških i godišnjih planova ustanova, javnih poziva u oblasti kulturne infrastrukture, administrativnih odluka. Prema ovom zakonu glavni akteri u sprovođenju kulturne politike su republičke i opštinske vlasti, Nacionalni savet za kulturu i Komora za kulturu. Nacionalni savet se sastoji od šest članova i predsednika koje na predlog Vlade a na osnovu zaslužnosti za slovenačku kulturu imenuje Skupština. Komora za kulturu je volonterska organizacija u čijem radu učestvuju predstavnici profesionalnih udruženja. Ministarstvo kulture takođe obrazuje ekspertske komisije koje se bave pravnom regulativom, organizacijom javnih usluga, distribucijom sredstava i potvrđivanjem prava proisteklih iz ovog zakona. Civilno društvo učestvuje u formulisanju i usvajanju kulturne politike a preko eksperata i zainteresovanih grupa.

Zakon u članovima 10 do 14 precizira Nacionalni program za kulturu (o čijoj se implementaciji izveštava Skupština Slovenije) kao jedan od mehanizama za artikulisanje kulturne politike. Reč je o strateškom razvojnom dokumentu koji se usvaja na četiri godine i koji je posvećen planiranju kulturne politike. Slovenački parlament je do sada usvojio tri nacionalna programa (za period 2000 – 2004, za period 2004 – 2007 i za period 2008 – 2011). Prema autorima *Nacionalnog programa za period 2007 – 2011*, mnogi od ciljeva postavljenih u prethodnim programima su ostvareni ali zbog nekih mera i neadekvatnih indikatora nedostaje preciznije praćenje imlementacije. Osim nastojanja da se ovi problemi prevaziđu, ovaj za period 2008 – 2011 je fokusiran na sledeće ciljeve: multilateralnoj podršci i stvaranju uslova za kvalitetna i na međunarodnom nivou porediva kulturna dostignuća. To uključuje i ograničavanje postojeće disperzije budžetskih fondova i jasno omeđane različite nivoe javnog finansiranja (državni budžet ili budžeti lokalnih zajednica, finansiranje amaterizma). Glavni zadatak kulturne politike je da odozgo podržava kreativnost. U prethodnom periodu nije se uspelo u ostvarivanju intersektorske saradnje i sistemske integracije ne samo na nivou ministarstava i institucije nego i na nivou oblasti (za početak kulture, obrazovanja i nauke). Stoga se *Nacionalnim programom za kulturu 2008 – 2011* predviđa da će kulturna politika pojačati saradnju među ministarstvima (pre svih ministarstva ekonomije, ministarstva za životnu sredinu i prostorno planiranje, ministarstva transporta, ministarstva poljoprivrede, šumarstva i hrane, ministarstva odbrane) u oblastima u kojima su mogući zajednički projekti, a pre svega po pitanju zaštite kulturnog nasleđa, podspešivanja turizma, stvaranja novih radnih mesta i fondacija za revitalizaciju starih gradskih jezgara i ruralnog razvoja. Strateški ciljevi za period 2008 – 2011 su: sloboda medija, briga za jezik i komunikaciju u doba globalizacije, očuvanje nasleđa i razvoj kulturnog i prirodnog okruženja i doprinosi kulture porastu razvoja i zapošljavanja. U skladu sa ovim ciljevima precizirani su izvršni ciljevi (podršku autorima (i ekspertima) – pojedincima i interesnim

grupama, povećanje fondova za kvalitetne programe i projekte, ohrabrivanje institucija da se otvore za nove izazove i briga za njihovo stabilno funkcionisanje, podrška kulturnim mrežama i saradnji izvođača kulturnih aktivnosti, promocija slovenačke kulture i jezika u Sloveniji, Evropi i širom sveta, promocija partnerstva među izvođačima kulturnih aktivnosti, škola, visokoškolskih ustanova, civilnog društva i ekonomije) i prioriteti (očuvanje i razvoj slovenačkog jezika i jačanje pozicije kulture u slovenačkom društvu; promovisanje kulture u svojoj celovitosti, njene etičke, društvene, ekonomske i političke dimenzije uspostavljene istorijskim razvitkom i otvaranjem ka modernom svetu, itd).

Skupština Republike Srbije je *Zakon o kulturi* (Službeni glasnik RS br. 72/2009) usvojila septembra 2009. a on je na snagu stupio marta 2010. godine. Na donošenje ovog zakona čekalo se takoreći od kako je 1992. godine usvojen *Zakon o delatnostima od opšteg interesa u oblasti kulture* (Službeni glasnik RS br. 49/92)¹⁰ Usvajanjem Zakona o kulturi prestali su da važe pomenuti Zakon o delatnostima od opšteg interesa u oblasti kulture i *Zakon o samostalnom obavljanju umetničke ili druge delatnosti u oblasti kulture* (Službeni glasnik RS, br. 39/93 i 42/98). Međutim, *Zakon o kulturi* zapravo predstavlja neznatno izmenjenu i nešto malo više dopunjenu sintezu ova dva zakona. Njime se utvrđuje „opšti interes u kulturi, način ostvarivanja opšteg interesa u kulturi i obavljanje kulturnih delatnosti, prava, obaveze i odgovornosti Republike Srbije, autonomnih pokrajina i opština, gradova i grada Beograda (...) u kulturi, kao i uslovi za delovanje svih subjekata u kulturi.“ (član 1) Dakle, prema slovu zakona, ostvarivanje opšteg interesa u kulturi i sprovođenje kulturne politike dužnost je Republike Srbije, autonomnih pokrajina te jedinica lokalne samouprave. Načela na kojima počiva kulturni razvitak su navedena u deset tačaka koje su zapravo sektorski precizirane odredbe iz Ustava – sloboda izražavanja, autonomija subjekata, uvažavanje evropskih i demokratskih vrednosti, demokracija, transparentnost, otvorenost i dostupnost. Na osnovu ovih načela definisan je i opšti interes u oblasti kulture. Preciziran u 22 tačke opšti interes uključuje stvaranje mogućnosti za intenzivan i usklađen kulturni razvoj; stvaranje uslova za podsticanje kulturnog i umetničkog stvaralaštva, što je u tačkama 16, 17, 18, 19 i 20 detaljnije razrađeno (podsticanje stvaralaštva samostalnih umetnika, mladih talenata, amatera, dečjeg stvaralaštva i stvaralaštva osoba sa invaliditetom), dostupnost umetničkih dela i kulturnog nasleđa, razvoj bibliotečke delatnosti, raznovrsne forme istraživačkog rada i digitalizacija, finansiranje rada ustanova kao i programa i projekata koje na konkursima predlažu organizacije i samostalni umetnici.

U ostvarivanju kulturne politike takoreći najvažniju ulogu bi, po zakonu, trebao da ima Nacionalni savet za kulturu koji se (na osnovu člana 15) obrazuje kao „stručno-savetodavno telo, radi obezbeđivanja stalne podrške u očuvanju, razvoju

¹⁰ Detaljnije: videti istraživanje koje je u Zavodu za proučavanje kulturnog razvitka realizovala Đukić-Dojčinović *Kulturna politika Srbije 1989-2001*. Najvažnija tačka kritike ovog zakona je što se prema ovom zakonu Ministar kulture pitao za sve što se tiče kulture.

i širenju kulture.“ Savet ima 19 članova koje bira Skupština Republike Srbije a koji dolaze iz reda uglednih i afirmisanih umetnika i stručnjaka u kulturi pri čemu se vodi računa da u Savetu budu zastupljene preovlađujuće kulturne delatnosti: kulturno nasleđe (muzeji, zavodi za zaštitu spomenika kulture, arhivi), scensko-muzička delatnost (pozorišta, muzičke institucije), bibliotekarstvo, kulturno-obrazovna delatnost (centri za kulturu, istraživački centri, filmski centri, galerije). Takođe, članovi Saveta su i predstavnici reprezentativnih udruženja (ukupno pet članova pri čijem se izboru isto vodi računa o zastupljenosti profila), predstavnici Srpske akademije nauka i umetnosti, predstavnici Univerziteta umetnosti (u Beogradu), predstavnici nacionalnih manjina (dva člana a na predlog nacionalnih saveta nacionalnih manjina). Ministarstvo kulture u postupku izbora članova Saveta praktično imenuje osam članova (četiri člana iz reda istaknutih umetnika i stručnjaka u kulturi koje predlaže Vlada a na osnovu preporuka Ministarstva¹¹ i četiri člana, predstavnika ustanova čiji je osnivač Republika, odnosno autonomne pokrajine i jedinice lokalne samouprave s tim što nije precizirano kako se predlozi autonomnih pokrajina i jedinica lokalne samouprave tretiraju pa je za pretpostaviti da oni svoje predloge upućuju Ministarstvu a onda Ministarstvo vrši odabir) i indirektno utiče na izbor još četiri člana koji dolaze iz udruženja jer Ministarstvo određuje¹² koje će udruženje sprovesti postupak izbora predstavnika drugih udruženja. To praktično znači da Ministarstvo kulture, odnosno Ministar kao odgovorno lice na čelu Ministarstva, ostvaruje apsolutnu većinu u radu Saveta. Za takvo rešenje teško da bi se moglo reći da predstavlja neku promenu o odnosu na itekako kritikovane odredbe Zakona o ostvarivanju delatnosti od opšteg interesa u oblasti kulture prema kojima se Ministar pitao za gotovo sve što se tiče kulture i kulturnog razvitka. Zadaci Saveta definisani su članom 17: on analizira i daje mišljenje o stanju u kulturi u Republici Srbiji; daje sugestije u kreiranju kulturne politike; daje predloge za razvoj i unapređenje kulturnih delatnosti; učestvuje u izradi predloga strategije razvoja kulture i daje ocenu izvršenja; predlaže kriterijume za sticanje statusa istaknutog umetnika, odnosno istaknutog stručnjaka u kulturi; utvrđuje status istaknutog umetnika, odnosno istaknutog stručnjaka u kulturi; daje sugestije i predloge za uređenje drugih pitanja u oblasti kulture kao i međuresorne saradnje (nauka, obrazovanje, urbanizam, međunarodna saradnja, itd.); obavlja i druge poslove u skladu sa ovim zakonom. Savet donosi odluke većinom glasova od ukupnog broja članova Saveta. Savet podnosi Narodnoj skupštini izveštaj o radu, najmanje jednom godišnje. Narodna skupština Republike Srbije je 25. 05. 2011. imenovala članove Nacionalnog saveta za kulturu a konstitutivna sednica ovog Saveta održana je 12. 7. 2011. godine.

Strategija razvoja kulture je uslovno rečeno novina u odnosu na praksu stihijskog razmišljanja koje karakteriše period od početka 1990-ih, kada je ukinuto

¹¹ U tački 1 stava 3 člana 16 stoji: „Vlada utvrđuje predlog na osnovu inicijative ministarstva nadležnog za kulturu (u daljem tekstu: Ministarstvo)“

¹² na osnovu tačke 4 stava 3 člana 16 Zakona o kulturi

samoupravljanje, SIZ-ovi i planiranje¹³. Strategija kulturnog razvoja, prema Zakonu o kulturi, donosi se na period od deset godina i, na osnovu člana 20 (treba da) sadrži analizu postojećeg stanja, osnovne postavke kulturnog razvoja (što uključuje ciljeve, prioritetna područja rada i prioritete po pitanju međuresorne saradnje), strateške pravce i instrumente kulturnog razvoja (i to naročito po pitanju kulturnih dobara, kulturnog i umetničkog stvaralaštva (kako srpskog tako i manjina), rada ustanova, planiranja potreba kadrova, naučno-istraživačkog rada, amaterizma, međuresorne saradnje), plan realizacije (definisanje aktivnosti u odnosu na prioritete, dinamika sprovođenja, određivanje subjekata realizacije) i kriterijume, indikatore i postupke evaluacije. Prema članu 85 Strategiju usvaja Vlada i to, u slučaju prve strategije, u roku od godinu dana od dana stupanja na snagu Zakona o kulturi. Kao što je već napomenuto, na Strategiji se radi. Prema nezvaničnim informacijama, bilo je procenjeno da će biti završena u septembru 2011. godine. Do kraja godine, međutim, ništa nije obnarodovano.

Novine koje donosi *Zakon o kulturi* koje se odnose na organizaciju i rad ustanova kulture tiču se pre svega jačanja uloge upravnih odbora čiji je zadatak da odlučuju o programu rada i ostvarivanju istog kao i o svim važnim pitanjima u vezi sa radom ustanove dok direktor ima izvršnu ulogu. Zakon takođe propisuje da se direktori ustanova više ne postavljaju već da se biraju prema rezultatima konkursa.¹⁴

Kada je reč o položaju i radu udruženja i samostalnih umetnika i profesionalaca u kulturi, zakon nastoji da potakne udruživanje. U tom smislu, reprezentativna strukovna udruženja imaju obavezu da vode registre a samostalni umetnici ili profesionalci u kulturi su, da bi dobili adekvatan status, obavezni da se registruju u reprezentativnim udruženjima. *Zakon o kulturi* takođe sadrži odredbe koje se tiču radnih odnosa i zapošljavanja samostalnih umetnika i profesionalaca u kulturi. Ove odredbe, posebno član 50 zakona, su predmet mnogih kritika, ali o tome će više reči biti u poglavlju posvećenom radu u kulturi.

Zakon o kulturi, kao što je već napomenuto, sadrži odredbe koje se tiču finansiranja ustanova, programa i projekata. Sredstva za finansiranje i sufinansiranje programa i projekata raspodeljuju se na osnovu rezultata javnih konkursa a odluke donose ekspertska tela koja obrazuje Ministarstvo kulture.

Zakon o kulturi u Srbiji je relativno skoro stupio na snagu. Očigledno je da se sa sprovođenjem nekih odredbi kasni. Zato za odgovore na pitanje da li je *Zakon o kulturi* (ne samo zbog do sada iznetih kritika) dobro rešenje ili bi trebalo razmotriti drugi ugao posmatranja treba sačekati.

¹³ videti istraživanje dr. V. Đukić – Dojčinović „Kulturna politika Srbije 1989 – 2001“

¹⁴ Ovaj princip još uvek nije sproveden u ustanovama čiji je osnivač Republika ali jeste na primer u ustanovama čiji je osnivač Skupština grada Beograda. Neformalne informacije pak kazuju da je i dalje najveći plus u biografiji kandidata partijska knjižica.

Spomeničko nasleđe

Značaj kulturnog nasleđa se ogleda pre svega u edukativnim i inspirativnim kapacitetima koji se reflektuju i na osećaj pripadnosti i identiteta i u stvaranju novih dela i dostignuća. Države nastoje da svoje nasleđe zaštite, očuvaju i učine ga dostupnim kako bi nove generacije iz njega mogla da crpu znanja i inspiraciju. Spomeničko nasleđe je jedan segment nasleđa. U regulativi ono je predmet zakona o zaštiti spomenika kulture, odnosno kao što je slučaj u Srbiji *Zakona o kulturnim dobrima* (Službeni glasnik Republike Srbije br. 71/94).

Kako s protokom vremena od momenta nastanka primerici spomeničkog nasleđa postaju sve dragoceniji, kao u slučaju antičkih nalaza koje kao nacionalno blago ugožavaju tzv. „divljji arheolozi“¹⁵, problem zaštite spomeničkog nasleđa poznaju sve evropske države. S obzirom na opšti značaj problema u ovom poglavlju će, umesto u državama koje posmatramo, biti prikazan samo zakonski okvir sistema zaštite kulturnog nasleđa u Nemačkoj jer su zakoni koji se odnose na kulturno nasleđe jedina vrsta zakona u oblasti kulture koje imaju svih šesnaest nemačkih pokrajina.

Ovi zakoni su prilično ujednačeni po pitanju definisanja kulturnog nasleđa te se ono (uopšteno rečeno) uglavnom definiše kao tvorevine koje je napravio čovek u prethodnim epohama a koje imaju umetničku, istorijsku i naučnu vrednost te koji mogu biti pokretni i nepokretni. Tretman pokretnog nasleđa, pak, zavisi od pokrajine do pokrajine. U Berlinu, na primer, zakon pod pokretnim nasleđem podrazumeva samo arheološko nasleđe. U Branderburgu i Saru zakon se dotiče i arhivske građe ukoliko ona nije predmet neke druge zakonske odredbe. U Bremenu zakon se odnosi samo na pokretna kulturna dobra koja su od posebnog značaja za Bremen. Međutim, u smislu dodataka, nameštaja ili inventara spomenika pokretno nasleđe je uvek pokriveno zakonom. Po pravilu, kulturna dobra se upisuju u spomeničke registre ili registre istorijskih zgrada. Upis u registar nije uvek preduslov za zaštitu i u nekim pokrajinama (na primer Berlin, Baden-Virtemberg, Saksonija, Donja Saksonija) dobra mogu biti pod zaštitom čak i ako nisu upisana u registar sve dok su u skladu sa pravnom definicijom

¹⁵ Uprkos brojnim nastojanjima UNESCO i nacionalnih tela problem ilegalne trgovine i uništavanja spomeničkog nasleđa kod nas još nije iskorenjen. Prema neformalnim informacijama dobijenim iz nekoliko muzeja, u Srbiji ima tzv. „divljih arheologa“ koji često opskrbljeni detektorima za metal rade na pronalaženju kulturnih dobara koja se preprodaju često u inostranstvu. S obzirom na to da su lokalne zajednice u Srbiji ipak male sa divljim arheolozima se pregovara tako da neka pronađena dobra ipak završe u muzejskim fondovima. Ali, dakle, retko u skladu sa zakonski propisanim merama. Kada je reč o uništavanju spomeničkog nasleđa, o tome se povremeno piše u domaćoj štampi. Na primer: Pres od 18. 01. 2011. (tekst: *Filmska krađa u Kamenovu: Ukraden spomenik pčeli težak 300 kilograma!*); B92.net (tekst: *Hapšenje zbog krađe spomenika* od 13. 11. 2009); Vesti-online (tekst: *Kragujevac: Krađa bronzne se nastavlja* od 11. 03. 2011.). Informaciju o uvođenju/kačenju GPS uređaja na spomenike kulture a kako bi se sprečila njihova krađa u Bugarskoj preneli su gotovo svi mediji u Srbiji. Videti na pr: <http://www.politika.rs/rubrike/kultura-i-zabava/Bugari-ugradjuju-GPS-uredjaje-na-spomenike-kulture.lt.html>; http://b92.net/kultura/vesti.php?nav_category=1087&yyyy=2011&mm=08&dd=20&nav_id=536266; <http://www.kurir-info.rs/planeta/bugari-ugradjuju-gps-uredjaje-na-spomenike-115292.php>

spomenika. Takođe, ako su dodatak, nameštaj ili inventar spomenika, pokretna dobra sa spomeničkom vrednošću su najčešće pod zaštitom i ako nisu upisani u registar. Ipak, u Hesenu i Tiringiji ova dobra moraju biti posebno upisana u registar.

Za pomeranje kulturnih dobara sa originalne lokacije kao i za njihovo eventualno uništenje potrebno je imati dozvolu. Dozvola je takođe neophodna i za arheološka istraživanja i iskopavanja.¹⁶ Procedure za izdavanje dozvola su uvrštene u same zakone koji se tiču kulturnog nasleđa, a nije neuobičajeno da su ove procedure dodatno regulisane podzakonskim aktima.

Kada je reč o eventualnoj prodaji kulturnih dobara, u većini pokrajina (na primer Bremen, Hamburg, Meklenburg - Zapadna Pomeranija, Severna Rajna – Vestfalija, Sar, Saksonija i Šlezvig – Holstajn) neophodno je najpre obavestiti pokrajinske vlasti. U Bavarskoj, na primer, pokrajina u nekim slučajevima ima pravo da uskrati prodaju registrovanih pokretnih dobara. Slično je i u Tiringiji po pitanju prodaje zemljišta na kome se nalazi spomenik kulture.

U vezi sa brigom o kulturnom nasleđu su i paragrafi zakona koji se odnose na pronalaska i prijavljivanje pronalazaka kulturnih dobara. U članu 8 *Bavarskog zakona o zaštiti spomenika kulture* kao i u članu 20 *Zakona o zaštiti spomenika kulture pokrajine Hesenu* stoji da je svako ko pronađe neko kulturno dobro dužan da to prijavi lokalnim vlastima zaduženim za kulturno nasleđe, ili, ako je do pronalaska došlo pri organizovanim (arheološkim) iskopavanjima rukovodiocu iskopavanja. U Bavarskoj (prema članu 25 *Bavarskog zakona o zaštiti spomenika kulture*) prijavljeni pronalazak (ako ga država preuzima) omogućava pronalazaču, vlasniku ili zakupcu zemljišta kompenzaciju i izdaje joj/mu se sertifikat na osnovu koga može da ostvari poreske olakšice. U Hesenu, a prema članu 26 *Zakona o zaštiti spomenika kulture*, eksproprijacija od strane pokrajine podrazumeva i adekvatnu kompenzaciju pronalazaču.

Zakon o sprečavanju iznošenja nemačkog kulturnog nasleđa u inostranstvo (Gesetz zum Schutz deutschen Kulturgutes gegen Abwanderung – KultgSchG) je originalno usvojen 1955. godine u Saveznoj republici Nemačkoj a revidiran 1999. godine i važi na celoj sadašnjoj teritoriji Federalne Republike Nemačke. Ovaj zakon propisuje obavezu upisivanja u registre na osnovu čega se propisuju posebne odredbe u pogledu oporezivanja i budžetskih izdataka (što uključuje i poreske olakšice), objavljivanje ažuriranih registara u službenom glasniku, brisanje iz registra, licenciranje u slučaju izvoza¹⁷.

¹⁶ U Nemačkoj postoje i privatne firme koje se bave arheologijom.

¹⁷ Licencu izdaje federalni Komeserijat za kulturu i medije a na osnoviu mišljenja ekspertskeg komiteta. Ona se može uskratiti ako je vrednost dobra od izuzetnog značaja za nemačku istoriju i kulturu.

U slučaju da je vlasnik zaštićenog dobra je usled ekonomskih nedaća primoran da dobro proda, a izvozna licenca je neopozivo odbijena, vrhovne vlasti pokrajine u kojoj je dobro registrovano će tražiti, u konsultaciji sa Federalnim komesarijatom za kulturu i medije, pravičnu nagodbu uzimajući u obzir poreske olakšice.

Ako je registrovano kulturno dobro premešteno na drugu lokaciju, izgubljeno ili oštećeno, posednik neodložno mora obavestiti vrhovne vlasti pokrajine koje su dužne da obaveste Federalni komesarijat za kulturu i medije. U slučaju promene vlasnika i stari i novi vlasnik se moraju registrovati. Takođe, ako se dobro prenese u drugu pokrajinu obavezno je njegovo upisivanje u registar te pokrajine.

Za nepoštovanje odredaba ovog zakona predviđene su zatvorske i novčane kazne. Tako prema članu 16 zatvorska kazna u trajanju do tri godine može se izreći za izvoz kulturnog dobra ili registrovane arhivske građe ili prodaju u suprotnosti sa privremenom zabranom izvoza, ili za uklanjanje, odnosno oštećivanje registrovanog kulturnog dobra, odnosno arhivske građe. Pokušaji izvršenja ovih dela takođe se kažnjavaju. Kulturna dobra ili arhivska građa koji su predmet krivičnog dela se konfiskuju u korist pokrajine u kojoj je kulturno dobro, odnosno arhivska građa registrovana.

Prema dostupnim informacijama, u Nemačkoj postoje nepošteni „slučajni“ pronalazači te „crna berza“ pokretnog arheološkog nasleđa. O tome se retko i nerado govori pa do zvaničnih informacija o tome, osim u slučaju međunarodnih policijskih istraga, nije moguće doći.

U *Zakonu o kulturnim dobrima* (Službeni glasnik RS 71/94) srpski zakonodavac razlikuje nepokretna (spomenici kulture, prostorne kulturno-istorijske celine, arheološka nalazišta, znamenita mesta) i pokretna (umetničko-istorijska dela, arhivska građa, filmska građa, stara i retka knjiga) kulturna dobra.¹⁸ U zavisnosti od svog značaja kulturna dobra se razvrstavaju u: kulturna dobra, kulturna dobra od velikog značaja i kulturna dobra od izuzetnog značaja. Stvari i tvorevine za koje se pretpostavlja da imaju svojstva od posebnog značaja za kulturu, umetnost i istoriju, svrstavaju se u dobra koja uživaju prethodnu zaštitu. Prema članu 12 „Dobro koje uživa prethodnu zaštitu a nalazi se pod zemljom ili u vodi ili je izvađeno iz zemlje ili vode, u državnoj je svojini.“ Ako je u opštem interesu, posebno u kontekstu zaštite, kulturno dobro se može dati na čuvanje i korišćenje drugom pravnom licu a može se i ekspropriatisati ili se pravo svojine može ograničiti.

¹⁸ Savremena klasifikacija i odgovarajuća terminologija kulturnu baštinu „deli“ na materijalnu i nematerijalnu (termini na engleskom jeziku su „tangible“ i „intangible“). Materijalna baština uključuje spomenike, arheološka nalazišta, stare i retke knjige, itd, tj. sve što je fizički opipljivo i golim okom vidljivo/razumljivo. Nematerijalna baština uključuje ogroman korpus raznovrsnih manifestacija duhovne kulture, žive reči, muzike, itd koja je u različitim formama zabeležena (filmske, video i audio trake, knjige i stručni tekstovi, i sl) ali i koja i dalje živi i razvija se.

Spomeničkim nasleđem u Srbiji bave se pre svega zavodi za zaštitu spomenika kulture i muzeji, s tim da se nekim segmentima materijalne baštine bave i arhivi, narodne biblioteke i kinoteka, koje imaju i pravo preče kupovine kulturnih dobara. Takođe, ove ustanove imaju pravo da međusobno razmenjuju pokretna dobra koja čuvaju radi obrazovanja celine fondova ili zbirki, ali i da razmenjuju dobra sa drugim pravnim i fizičkim licima ukoliko je materijalna vrednost dobara ista. Prema članu 118 kulturna dobra se samo izuzetno i ako za to postoje opravdani razlozi mogu permanentno izvesti ili privremeno izneti iz zemlje. Odobrenje izdaje Ministarstvo kulture.

Za potrebe Konferencije *Kulturna politika u oblasti kulturnog nasleđa* održane 22. i 23. maja 2009. godine tokom marta i aprila te godine sprovedena su istraživanja (aktuelnog) stanja u muzejima i u zavodima za zaštitu spomenika kulture. Istraživanje je pokazalo da je jedan od najvećih problema muzeja u Srbiji prostor. Nedostaju izložbeni, radni te prostor za obradu, smeštaj i čuvanje eksponata (depoi). Drugi veliki problem je osavremenjivanje vođenja dokumentacije i digitalizacija zbirki. Treći veliki problem su ljudski resursi. Od ispitanih 69 muzeja (što je 75% svih muzeja u Srbiji), 51% je navelo da im sadašnja struktura zaposlenih ne omogućava uspešan rad te da vlada veliki nedostatak stručnih kadrova: konzervatori, pedagozi, etnolozi, istoričari, istoričari umetnosti, itd. S tim u vezi je i dodatna / permanentna edukacija zaposlenih koja je u 30,4% ispitanih muzeja navedena kao jedan od prvih pet prioriteta u radu ustanove. Iako bi se dalo pomisliti da su problem broj jedan, finansije su retko isticane kao važan problem u funkcionisanju muzeja. Ipak, dva od tri glavna problema (prostor i ljudski resursi) jesu tesno povezani sa finansijama¹⁹. Najzad, preposlednje pitanje u inače obimnom upitniku bilo je da se brojevima od jedan do deset označi redosled prioriteta u radu (dato je deset prioriteta). Etika u vreme devastacije i krađa kulturnog nasleđa našla se, na ovoj listi prioriteta, na poslednjem mestu.

Istraživanje sprovedeno među zavodima za zaštitu spomenika kulture²⁰ je pokazalo da su prioriteta u radu ovih ustanova usmereni ka dokumentaciji, reviziji i digitalizaciji, permanentnoj edukaciji, poboljšanju menadžmenta, unapređivanju saradnje u zemlji i inostranstvu. Pri dnu liste prioriteta (sedmi od devet, znači ipak nešto više rangirano u odnosu na muzeje) nalazi se etika u vreme devastacije i krađa. U odnosu na ove prioritete problemi se tiču nedostatka stručnog kadra, neusklađenosti finansiranja, manjkavosti u saradnji sa opštinama i različitim ministarstvima. Takođe, tri zavoda su eksplicitno navela potrebu za donošenjem adekvatnih propisa (zakona ili uredbe) kojima bi se regulisao rad zavoda za

¹⁹ detaljnije o ovome videti: Vukanović, 2009

²⁰ Istraživanje smo sprovele gđa. G. Mitrović, savetnica u Republičkom zavodu za zaštitu spomenika kulture i moja malenkost. Podaci iz ovog istraživanja nisu objavljeni ali su neka od pitanja obrađena a rezultati predstavljeni u izlaganju „Zavodi za zaštitu spomenika i stanje kulturne baštine“ gđe. Pavlović – Lončarski, direktorke Republičkog zavoda za zaštitu spomenika kulture, na pomenutoj Konferenciji „Kulturna politika u oblasti nasleđa“. Pitanja prioriteta i problema u odnosu na njih su obrađena tek za potrebe ovog rada.

zaštitu spomenika kulture. U vezi sa poštovanjem zakona jedan zavod je naveo da investitori (kojima je potrebna dozvola nadležnog zavoda) ponekad ne poštuju zakonske odredbe.

Zakon o kulturnim dobrima sadrži odredbe kojima se nastoji da se stanovništvo privoli da pronađeno kulturno dobro preda nadležnoj ustanovi kulture. Reč je o članovima 28 i 134. U članu 28 se obavezuje onaj koji van organizovanog istraživanja iskopa iz zemlje ili izvadi iz vode kulturno dobro da u roku od 24 časa o tome obavesti nadležnu ustanovu zaštite i policiju. Ukoliko se utvrdi da pri nalaženju predatog kulturnog dobra nisu korišćena sredstva iz budžeta, nalazaču sleduje novčana nagrada čiji iznos određuje nadležna ustanova zaštite. U članu 134 propisuje se kazna za nepoštovanje člana 28: zatvorska kazna u trajanju do 30 dana ili novčana kazna u iznosu od 100 do 1000 tadašnjih novih dinara. Zakon predviđa novčane kazne u različitim iznosima i za nepoštovanje drugih odredbi ovog zakona ali nije poznato u kojoj meri se to zaista primenjuje, posebno s obzirom na to da ne postoji nikakav akt kojim su ažurirani iznosi ovih kazni.

Kulturnih dobara tiču se i *Krivični zakonik* (Službeni glasnik Republike Srbije 107/05) koji propisuje zatvorske kazne za različita krivična dela koja se mogu odnositi i na kulturna dobra: teška krađa (stav 2 člana 204), utaja (stav 4 član 207), oduzimanje tuđe stvari (stav 2 član 211), uništenje i oštećenje tuđe stvari (stav 3 član 212), protivpravno zauzimanje zemljišta (stav 2 član 218). Raspon zatvorskih kazni ide od tri meseca (za krivična dela oduzimanja tuđe stvari i protivpravno zauzimanje zemljišta) pa do osam godina ako je u pitanju krivično delo teške krađe. Takođe, kulturnim dobrima se, između ostalog, bavi i *Carinski zakon* (članovi 86, 192, 193, 369 i 385).

Na sajtu Ministarstva kulture Republike Srbije do pred kraj 2011. godine su se nalazili predlozi dva zakona koja se bave kulturnim nasleđem: radna verzija *Zakona o muzejskom nasleđu* i prednacrt *Zakona o nepokretnom kulturnom nasleđu*. Oba teksta su datirana na april 2008. godine²¹ i oba su prilično obimna. Radna verzija Zakona o muzejskom nasleđu ima 214 članova a iz prvog člana saznajemo da je predmet ovog zakona da se uredi „sistem zaštite i korišćenja muzejskog nasleđa i utvrđuju uslovi za obavljanje i razvoj delatnosti zaštite muzejskog nasleđa.“; prednacrt Zakona o nepokretnom kulturnom nasleđu ima 192 člana a iz prvog člana saznajemo da se ovim zakonom uređuju „istraživanje, proučavanje, zaštita i korišćenje nepokretnog kulturnog nasleđa i uslovi i način obavljanja delatnosti istraživanja, proučavanja, zaštite i korišćenja nepokretnog kulturnog nasleđa.“

U vezi sa temom slučajnih nalaza i njihovom daljom sudbinom oba nacrtu su suzdržana: u radnoj verziji Zakona o muzejskom nasleđu predviđene su kazne za nepoštovanje članova 32 (obaveze i odgovornosti vlasnika / korisnika), 53 i 54

²¹ Prednacrt zakona o nepokretnom kulturnom nasleđu je datiran na 5. 04. 2008. a Radna verzija zakona o muzejskom nasleđu na april 2008.

(dozvole i licence za arheološka istraživanja), dok se prednacrt Zakona o nepokretnom kulturnom nasleđu se ovom temom bavi u članovima 145²² i 146²³ a kaznene mere predviđene za neprijavljivanje slučajnog nalaza i njegovog ne predavanja nadležnoj ustanovi su mera zatvora u trajanju do 60 dana i/ili novčana kazna u iznosu od 10.000 do 30.000 dinara.

Ove dve radne verzije, a posebno njihova vremenska podudarnost ukazuje na „treba-nam-zakon sindrom“. „Treba-nam-zakon sindrom“ se javljao u mnogim bivšim socijalističkim državama i odražava verovanje da će se problemi rešiti ako se donese novi zakon. Ovaj „sindrom“ je takođe i refleksija nezadovoljstva aktera u (oblastima) kulture postojećim stanjem u datoj oblasti. Pritom se, kako Mučica (2003:28) ukazuje, često smetne s uma da i zakon ima svoja ograničenja te da puko usvajanje novih zakona nije, odnosno ne mora da bude rešenje postojećih problema.

Regulisanje oblasti kulturnog nasleđa uopšte (dakle uključujući i nematerijalno kulturno nasleđe o kome ovde nije bilo reči) jeste od izuzetne važnosti za usklađivanje sa standardima i propisima Evropske unije. Neka od rešenja iz ove dve radne verzije su se našla u *Zakonu o kulturi* ali, otkako je krajem 2011. godine sajt Ministarstva kulture, informisanja i informacionog društva delimično revidiran i restrukturisan, ova rešenja nisu više dostupna javnosti. Pošto nema ni informacija o konačnoj sudbini ovih verzija zakona logična pretpostavka bi bila da će se ti predlozi fuzionisati u akt kojim će se regulisati nepokretno kulturno nasleđe. Ipak, s obzirom na predložene odredbe koje se tiču slučajnih nalaza očigledna je neophodnost efikasnijeg i efektivnijeg bavljenja spomeničkim kulturnim nasleđem.

Izvođačke umetnosti i muzika

„Izvođačke umetnosti“ je termin koji se danas koristi kao zbirna imenica za pozorište, ples i njihove raznovrsne forme. Zbog bliskosti prirode posla i tesne povezanosti sa njima pod ruku ide i muzičko stvaralaštvo. U savremenom svetu izvođačke umetnosti i muzika su jedan od stubova sektora kulture. Raznorodnost umetničkih formi uslovljava i to da je regulativa koja se tiče ovih oblika umetničkog stvaralaštva sporadična, odnosno da se, ukoliko postoji, bavi samo pojedinim segmentima.

²² u slučaju da se prilikom eksploatacije zemljišta ili izvođenja građevinskih i drugih radova „naleti“ na nešto izvođač radova je obavezan da obustavi radove i neodložno obavesti mesno nadležni zavod ili muzej i investitora pritom preduzevši mere da se nalaz ne ošteti i sačuva na mestu i u položaju u kome je otkriven

²³ nadležna ustanova je obavezna da najkasnije u roku od 24 sata po prijavljivanju izađe na teren i adekvatno reaguje.

U oblasti izvođačkih umetnosti u Letoniji važna su dva zakona: *Zakon o letonskoj Nacionalnoj operi* (Law on Latvian National opera) i *Zakon o penzijama za profesionalne orkestre, horove, koncertne organizacije, pozorišta i cirkuse čiji je osnivač država odnosno jedinica lokalne samouprave* (Law On the Service Pension of State and Local Government Professional Orchestra, Choir, Concert Organisation, Theatre and Circus Artists and the Allowance for Creative Work of Ballet Artists). Nacionalna opera u Letoniji osnovana je 1919. godine. 2005. usvojen je *Zakon o letonskoj nacionalnoj operi* koji je izmenjen i dopunjen 2008. godine a koji propisuje pravni status, aktivnosti, finansiranje i nadzor nad radom letonske nacionalne opere. Prema ovom zakonu svrha aktivnosti nacionalne opere je „očuvanje nacionalnog kulturnog nasleđa u oblasti opere i baleta, njihova konsolidacija i razvoj, unapređenje i popularizacija letonske nacionalne opere, baleta i muzičke kulture u Letoniji i inostranstvu, kao i obezbeđivanje pristupa operskim, baletskim i muzičkim dostignućima.“ (član 3) Funkcija nacionalne opere je sprovođenje aktivnosti na polju kulture i kulturnog obrazovanja kao što su scensko postavljanje opera i baleta, koncerti u Letoniji i inostranstvu; promocija naročito novih originalnih dela letonskih umetnika; promocija razvoja mladih talenata koji se operom, baletom i muzikom bave. Sredstva za finansiranje svojih aktivnosti Nacionalne opera ostvaruje iz državnog budžeta, budžeta lokalnih samouprava, prihoda stečenih sprovođenjem aktivnosti, darovima i donacijama, i na druge zakonski dozvoljene načine.

Zakon o penzijama za profesionalne orkestre, horove, koncertne organizacije, pozorišta i cirkuse čiji je osnivač država (odnosno jedinica lokalne samouprave) garantuje umetnicima za koje je teže očekivati da ostvare starosnu penziju da će penziju ipak imati. Više reči o ovom zakonu biće u poglavlju „Rad u kulturi“.

Za izvođačke umetnosti u Velikoj Britaniji važni su *Zakon o pozorištu* (Theatre Act) iz 1968. i *Zakon o licencama* (Licence Law) iz 2003, a koji je u Engleskoj i Velsu na snagu stupio 2005. godine. *Zakonom o pozorištu* ukinuta je cenzura pozorišnih scenarija. Međutim, zakon sadrži odredbe koje se tiču pozorišnih predstava a kojima se zabranjuju opscene predstave, podsticanje rasne netrpeljivosti u predstavama, provokacije koje vode remećenju javnog reda i mira, brani se opšte dobro i stavljaju se amandmani na zakon o kleveti. Prema ovom zakonu scenario se uzima kao dokaz onoga što se na sceni izvodilo. Takođe, ovaj zakon propisuje da se primerak novog scenarija mora dostaviti Britanskom muzeju. *Zakon o pozorištu* propisuje i izdavanje licenci za prostore gde se predstave izvode. Sistem licenciranja prostora promenjen je *Zakonom o licencama*. Prema novom sistemu koncepcija odvojenih licenci ako se organizuju izvođački programi, ako se služi alkohol ili večernja osveženja je ukinuta i sada je potrebna samo jedna dozvola. 2009. godine je pokrenuta inicijativa da se donese *Zakon o živoj muzici* (Live Music Bill) kojim bi se regulisalo licenciranje prostora (klubova, pabova i drugih lokala) čiji je kapacitet manji od 200 ljudi. Ovaj zakon je u parlamentarnoj proceduri.

Izvođačke umetnosti u Francuskoj regulisane su *Ukazom br. 45-2339* od 13. oktobra 1945. (Ordonnance n° 45-2339 du 13 octobre 1945 relative aux

spectacles) koji je izmenjen i dopunjen *Zakonom br. 99-198* od 18. marta 1999. (Loi n°99-198 du 18 mars 1999 portant modification de l'ordonnance n° 45-2339 du 13 octobre 1945 relative aux spectacles). Ovi akti definišu profesionalne aktivnosti u sferi izvođačkih umetnosti, što se pre svega odnosi na (materijalnu) produkciju i organizaciju predstava i turneja. U tom smislu ovi akti razlikuju tri kategorije preduzetnika²⁴ u oblasti izvođačkih umetnosti: korisnike prostora uređenih za javna izvođenja; producente predstava ili organizatore turneja koji su kao poslodavci obavezni da poštuju platformu umetnika; prikazivače koji su odgovorni za biletarnice, publiku i bezbednost a koji nemaju odgovornost u odnosu na platformu umetnika. U svakom slučaju, da bi se pravno ili fizičko lice bavilo izvođačkim umetnostima mora da ima licencu za jednu ili više navedenih kategorija. Licencu dodeljuje nadležni organ a na osnovu priloženih pokazatelja stručnosti i profesionalnog iskustva podnosioca zahteva za licencu. Licenca se može oduzeti ukoliko se utvrdi da je poslodavac prekršio odredbe ovog ukaza i odredbe zakona koji se odnose na uslove rada, socijalnu sigurnost umetnika i/ili povredio prava autorska i intelektualne svojine. Licenca fizičkom licu se daje na osnovu priložene dokumentacije o registraciji u adekvatnom trgovinskom registru i u reprezentativnom udruženju. Licencu ne moraju imati fizička i pravna lica čija osnovna delatnost nisu izvođačke umetnosti, kao ni amaterska društva ali oni moraju imati dozvolu za održavanje posebnog događaja. Ovi akti ukazuju i na zakonike²⁵ koji se između ostalog tiču i izvođačkih umetnosti. To su pre svega zakonik o radu, poreski zakonik i krivični zakonik. U Nemačkoj izvođačke umetnosti i muzika nisu predmet zakonske regulative ali postoji praksa sklapanja ugovora. Ovim ugovorima se pre svega nastoji osigurati ostvarivanje socijalnih prava umetnika.

U oblasti izvođačkih umetnosti i muzike u Srbiji regulativa uopšte ne postoji. Iz Ministarstva kulture s vremena na vreme iz izađe po koja izjava²⁶ da će se raditi na *Zakonu o pozorištu* ali se do danas ništa konkretnije nije desilo. Ministarstvo kulture Republike Srbije, odnosno njegov Sektor za savremeno stvaralaštvo, sprovodi kulturnu politiku Srbije u oblasti muzike, plesnog i pozorišnog stvaralaštva. To se pre svega odvija na planu finansiranja ustanova i sufinansiranja putem godišnjih konkursa. Reč je u stvari o objedinjenom konkursu koji se raspisuje jednom godišnje i pokriva projekte iz različitih umetničkih oblasti

²⁴ Termin je *l' entrepreneur* koji se prevodi kao preduzimač, poslodavac, šef. videti: Petit Robert Dictionnaire de la langue Française

²⁵ U Francuskoj postoje zakonici (code) koji su opšti i u sebi sadrže odredbe koje se primenjuju u različitim oblastima i zakoni (loi) koji se bave pojedinačnim oblastima za koje se smatra da je regulacija neophodna.

²⁶ na primer 1993. godine tadašnja ministarka kulture gđa. N. Popović-Perišić je najavila da će Zakon o pozorištu biti usvojen do sezone 1995/96. (podatak preuzet iz istraživanja mr. Aleksandre Đuričić *Srpsko pozorište u aktuelnim uslovima društvene tranzicije*, Zavod za proučavanje kulturnog razvitka, Beograd, 2010). Takođe, bivša državna sekretarka za kulturu, gđa. N. Momirov je juna 2010. godine najavila da će se raditi na Zakonu o pozorištu (videti tekst *Niko neće biti oštećen*, <http://www.kultura.gov.rs/lat/node/15375>).

koje spadaju u domen savremenog stvaralaštva a pored umetničkih ostvarenja (uključujući i amatersko stvaralaštvo) odnosi se i na manifestacije (književne, filmske, pozorišne, amaterske, itd). Takođe, preko svog Sektora za savremeno stvaralaštvo Ministarstvo kulture nastoji da podspešuje kulturnu saradnju i umetničku razmenu smatrajući da je to dobar način za unapređivanje savremenog umetničkog stvaralaštva. Kada je reč o ustanovama na stranicama svoje Internet prezentacije Ministarstvo kulture navodi Beogradsku filharmoniju kao najznačajniju ustanovu iz oblasti muzike, Narodno pozorište u Beogradu i u kontekstu pozorišnog stvaralaštva i u kontekstu plesa jer u okviru njega radi jedan od dva institucionalna baletska ansambla, te Srpsko narodno pozorište u Novom Sadu u okviru koga radi drugi institucionalni baletski ansambl. Osim ovih ustanova Ministarstvo kulture ističe svoju podršku NVO Stanica – servis za savremeni ples (što je u vezi sa činjenicom da je projekat *Nomad Dance Academy* čiji je Stanica jedan od pokretača dobio finansijsku podršku Evropske komisije a u okviru programa *Kultura 2007-2013* a Ministarstvo se (neformalno) obavezalo da će pomoći projekte u kojima učestvuju organizacije i ustanove iz Srbije a koji su prošli na konkursima u okviru pomenutog programa EK), Ansamblu narodnih igara i pesama „Kolo“ (kao jedinom profesionalnom ansamblu nacionalnih igara i pesama u Srbiji), Beogradskom festivalu igre (za koji je ocenjeno da doprinosi popularizaciji plesne umetnosti i formiranju nove mlade publike).

Beogradska filharmonija zaista i jeste maltene jedina ustanova kulture koja je uspela da se izdigne iznad nedaća sa kojima se sektor kulture u Srbiji nosi. Tokom poslednje decenije pre svega zahvaljujući kvalitetu rada, kreativnom marketingu²⁷ i zapaženim gostovanjima i turnejama u inostranstvu Filharmonija je uspela da postane najuspešnija ustanova kulture u Srbiji privukavši mnoge svetski poznate umetnike (pre svega dirigente i soliste) koji su dali značajan doprinos njenom razvoju i napretku²⁸. Takođe, Filharmonija je 2004. godine osnovala Fondaciju Beogradske Filharmonije Zubin Mehta. Osnovni ciljevi Fondacije su obezbeđenje lokacije i projekta nove koncertne sale, unapređenje kvaliteta instrumenata, razvoj kulturnih projekata u saradnji sa filharmonijama iz susednih zemalja i razvoj projekata približavanja klasične muzike mlađoj populaciji.

U oblastima pozorišta i plesa, u Srbiji se dâ razlikovati insitucionalni nivo oličen u nacionalnim i gradskim pozorištima plus jedno privatno pozorište (Kamerna scena Madlenijanum u Zemunu) i vaninstitucionalni nivo oličen u brojnim nevladinim

²⁷ Beogradska filharmonija je na primer svojevremeno objavila oglas kojim se „nudi“ za nastupe na privatnim svečanostima. Takođe, ponuda ostavkom direktora g. I. Tasovca a zbog malih plata članova Filharmonije je izazvala dosta buke u medijima i veliku podršku javnosti doprinoseći popularizaciji Filharmonije.

²⁸ Na primer Zubin Mehta, Sara Čeng, Bari Duglas i drugi. Od 2010. godine dirigentsku palicu u Beogradskoj filharmoniji drži renomirani kineski dirigent Muhai Tang.

organizacijama (tj. udruženjima građana) čiji rad čini srž nezavisne scene.²⁹ I na institucionalnom i na vaninstitucionalnom nivou situacija, generalno govoreći, nije ružičasta. U istraživanju mr A. Đuričić koje se bavi profesionalnim pozorištima u tranziciji istaknuto je da su problemi sa kojima se pozorišta suočavaju u mnogo čemu u vezi sa iz socijalizma nasleđenom uljuljkanošću zaposlenih; slabljenjem državne podrške radu pozorišta (pri čemu ni Republika ni lokalne samouprave nisu spremne da se angažuju kao nekada); administracijom koja se u pozorištima tokom poslednjih decenija namnožila toliko da se s pravom može reći da je preglomazna. Đuričić smatra da je u cilju prevazilaženja problema koje je tranzicija pobudila neophodno ostvariti dovoljne dotacije (upućuje na mišljenje dr Lj. Rajića izneto u tekstu „Sedam mitova o sponzorstvu u kulturi“ objavljenom 31. 10. 2009. u dnevnim novinama Politika), kompetentnu upravu (da li je, na primer, ostavka P. Ejdusa na mesto upravnika Narodnog pozorišta u Beogradu pokazatelj da istaknuta ličnost u svetu pozorišta ne mora da bude i kompetentna uprava ili je kompetentna uprava ona koja ne ide uz dlaku Ministarstvu kulture iz istraživanja Đuričićeve ostaje nejasno), kvalitetan ansambl i jasnu repertoarsku politiku. Autorka smatra da očigledno postoji potreba za novim organizacionim modelima te da pozorišne ustanove treba da postanu fleksibilnije u pogledu iznalaženja novih / alternativnih izvora finansiranja. Ona navodi neke od kriterijuma za merenje uspešnosti pozorišta kao što su popunjenost sale (kriterijum u EU je 80% popunjena sala da bi pozorište moglo da dobije dotacije iz javnih fondova), reakcije prilikom gostovanja u drugim sredinama („objektivno“ mišljenje „stranaca“). Najzad, ova autorka ističe da kontinuitet u radu kao jedno od merila kvaliteta i uspeha pozorišta nije sinonim za rutinski repertoar koji prema ovoj autorki podrazumeva postavke komada koji su u pozorištima već „oprobani“.

Profesionalna pozorišta bila su i jedan od predmeta istraživanja „Lokalne kulturne politike“ koje je 2009. godine sproveo Zavod za proučavanje kulturnog razvitka. Ovim istraživanjem obuhvaćeno je 18 profesionalnih pozorišta iz 14 gradova pri čemu su izostavljeni Beograd i Novi Sad. Rezultati su prikazani u procentima bez detaljnijih repera što otežava sticanje tačne slike o funkcionisanju ovih pozorišta³⁰. Prema rezultatima ovog istraživanja, u proseku se u ovim pozorištima odigra pet premijera godišnje.

Kada je reč o nezavisnoj sceni³¹, njen rad u Beogradu prethodnih godina se može pratiti sa nešto većom izvesnošću a zahvaljujući publikaciji „Raster – Godišnjak

²⁹ M. Bogavac ističe da se osnovna razlika između institucionalnog i vaninstitucionalnog nivoa ogleđa u tome što se izvođačke umetnosti u institucijama pre svega baziraju na dramaturškim adaptacijama novijih/savremenih klasika, dok je nezavisna scena angažovanija u smislu scenskog pristupa i korišćenja novih scenskih formi. Videti: M. Bogavac, *Ex teatar u Srbiji: Alternativa nema alternativu!*, Raster – godišnjak nezavisne scene Beograda 2009

³⁰ Na primer podaci o zaposlenima nisu baš jasni. Takođe, struktura prihoda nije detaljnije razrađena. Videti: <http://www.zaprokul.org.rs/ArticleDetails.aspx?ID=107>

³¹ Pod nezavisnom scenom Đorđev podrazumeva projekte koji nisu produkcija gradskih ni državnih institucija.

nezavisne scene u Beogradu“ koju na svom sajtu objavljuje Teorija koja Hoda³². U uvodnim tekstovima za 2008. i 2009. godinu jedan od osnivača TkH, B. Đorđev je istakao neke od problema nezavisne scene. Govoreći o 2008. godini Đorđev je istakao tendencije ka samoorganizovanju na nezavisnoj sceni koje podrazumeva samopromišljanje sopstvene pozicije u odnosu na zvaničnu kulturnu politiku. On navodi da se akcije usmerene ka unapređivanju izvođačkih umetnosti, pored pomenutih „odozdo“, odvijaju i „odozgo“ tj. dolaze iz Skupštine grada i Ministarstva kulture. Međutim, on napominje da te inicijative „odozgo“ „nisu rezultat sistematičnog proučavanja, istraživanja i temeljnih konsultacija sa akterima scene i njihovim potrebama, nego pre rezultat angažmana pojedinaca u gradskim i državnim strukturama.“ Pritom, jedina mogućnost za organizovani rad na nezavisnoj sceni jeste osnivanje nevladinih organizacija, tj. udruženja građana³³ što po Đorđevu ukazuje na „suštinsku nezainteresovanost države da se vaninstitucionalnim izvođačkim umetnostima bavi“. Ipak, u 2009. godini je došlo do izvesnih pomaka na planu korišćenja institucionalne infrastrukture koji se ogledaju u većem broju koprodukcija te su u 2009. mnogi projekti realizovani u gradskim pozorištima koja su svoj prostor i opremu davale uglavnom za premijere a ređe za probe. Takođe, neke ustanove su počele više da rade u oblasti plesa. Na planu finansiranja, za 2008. Đorđev kaže da finansiranje nezavisne scene i dalje nije sistemsko niti je rezultat transparentne kulturne politike i priznavanja značaja aktera nezavisne scene, već sporadično i neizvesno. Ipak, u 2009. godini većina projekata jeste, putem redovnih godišnjih konkursa, finansirana od strane Skupštine grada i Ministarstva kulture. Neizvesnost i dalje postoji a ogleda se u pomeranjima raspisivanja konkursa, neažurnom obaveštavanju i u činjenici da se gotovo svake godine radi rebalans budžeta što se odražava na revidiranje rezultata konkursa te nepoklapanje produkcione i fiskalne godine zbog čega je teško pratiti posledice koje smanjivanje budžeta ima na rad nezavisne scene.

Najzad, pišući o 2009. godini u izvođačkim umetnostima i, između ostalog, o merenju uspeha M. Bogavac je istakla pojavu koja je bila prisutna tokom ove godine ali i na početku 2010. Reč je o višestrukim medijskim manipulacijama: u pogledu samih predstava na primer novi pristupi su karakterisani kao „još jedna nova inscenacija“; u pogledu posećenosti kao ukazatelja uspeha neke premijere mediji su kao merilo uspeha postavljali broj VIP zvanica oličenih u političarima, sprotistima i drugim javnim ličnostima koji je pogledaju. (videti: Bogavac, 2010)

³² TkH, <http://www.tkh-generator.net>

³³ Isti je slučaj i u oblasti kulturno-umetničkog amaterizma

Rad u kulturi

Socijalna sigurnost u savremenoj Evropi tesno je povezana sa radnim odnosima. Briga za socijalnu sigurnost zajednička je celokupnom stanovništvu a države nastoje da na različite načine pomognu svojim građanima da ovu sigurnost ostvare. Zaposleni umetnici i radnici u kulturi svoja socijalna prava uglavnom ostvaruju kao i zaposleni u drugim sektorima, te tako neka posebna regulativa koja se odnosi na zaposlene u ovom sektoru ne postoji. Samostalni umetnici i radnici u kulturi, pak, zbog nesigurnosti i nestalnosti svojih prihoda nešto su ugroženija „vrsta“ kreativnih i kulturnih pregalaca. Stoga se u nekim zemljama na njih odnosi posebna regulativa.

U Nemačkoj, samostalni umetnici, novinari i autori dužni su (ukoliko žele da ostvare pravo na socijalno osiguranje) da pristupe Fondovima socijalnog osiguranja umetnika. *Zakonom o socijalnom osiguranju umetnika* (Künstlersozialversicherungsgesetz, KSVG), samostalnim umetnicima, novinarima i autorima se omogućava da imaju ista prava kao i zaposleni. Oni su obavezni da uplaćuju polovinu doprinosa za svoje zdravstveno i socijalno osiguranje dok se preostalih 50% isplaćuje iz Fonda. Pritom, federalna vlada omogućava pomoć za učešće samo-zaposlenih.

U Francuskoj, Ministarstvo kulture je osmislilo Fond za profesionalizaciju i solidarnost (Fonds de professionnalisation et de solidarité) kao način za ostvarivanje socijalne sigurnosti privremeno zaposlenih umetnika i tehničkih lica. Ukoliko osoba radi u sektoru 507 sati godišnje ostvaruje pravo na socijalne beneficije. Posebna šema socijalne sigurnosti koja je na snazi od 1977. godine predviđa da umetnik / autor posle dve godine dokazane aktivnosti dobija pravo da ostvaruje socijalne beneficije koje imaju zaposleni.

U Letoniji nema posebne regulative i brige o samostalnim umetnicima i radnicima u kulturi ali je 2004. godine usvojen već pomenut *Zakon o penzijama za profesionalne orkestre, horove, koncertne organizacije, pozorišta i cirkuse čiji je osnivač država* (odnosno jedinica lokalne samouprave). Ovaj zakon se, dakle, odnosi na balerine i baletane, cirkuske umetnice/ke (akrobate, dame na trapezu, klovnovi, iluzionisti, žongleri, itd), horske pevačice i pevače, lutkare, muzičare u okrestrima, solo pevačice i pevače, pozorišne glumice i glumce. U svetlu činjenice da se tokom rada u ovim profesijama s vremenom a pre sticanja prava na regularnu starosnu penziju gube neke od veština neophodnih za uspešno obavljanje profesionalnih zadataka ovim zakonom se obezbeđuje da profesionalci koji se ovim profesijama bave u horovima, orkestrima, pozorištima, cirkusima čiji je osnivač država ili jedinica lokalne samouprave dobiju činovničku penziju. Zakon precizira uslove u smislu godina staža za svaku kategoriju umetnika ponaosob (raspon ide od 18 godina za balerine i baletane do 30 godina za pozorišne glumice i glumce) i godina starosti (38 godina za balerine i baletane, 55 godina za pozorišne glumice i glumce). Umetnica/umetnik stiče pravo na penziju ukoliko ostvari jedan od ova dva uslova (s tim što je u slučaju da je uslov godine starosti neophodno makar 10 godina staža). Zakon precizira i procedure za prijavljivanje,

kalkulaciju za obračun (kreativan rad i doprinos razvoju određene umetničke oblasti se boduje i ulazi u obzir prilikom obračuna). Takođe, pravo na penziju imaju i umetnici koji su se odlučili na emigraciju, kao i članovi najbliže porodice ukoliko umetnica/umetnik umre (s tim što je ta porodična penzija ograničenog trajanja).

U Sloveniji radni odnosi na polju kulture jesu regulisani opštom legistlativom u oblasti rada i zapošljavanja ali su ti odnosi u kulturi dodatno regulisani već pomenutim *Zakonom o jačanju opšteg interesa u oblasti kulture*. Naime, *Zakon o radnim odnosima* koji se odnosi na sve zaposlene u Sloveniji baziran je na radu na neodređeno pri čemu je rad na određeno tretiran kao izuzetak. Stoga je Zakonom o jačanju opšteg interesa u oblasti kulture data mogućnost fleksibilnijih uslova zapošljavanja. Odredbama ovog zakona precizirani su uslovi zapošljavanja na određeno („ugovorci“ i „honorarci“) s tim što praksa koja postoji na primer u Velikoj Britaniji da se ugovorci i honorarci plaćaju više od stalno zaposlenih (zbog neizvesnosti u pogledu budućih angažmana i obezbeđivanja socijalne sigurnosti) u Sloveniji još nije zaživela.

U Velikoj Britaniji rad umetnika regulisan je opštim zakonom o radu. Efekti toga su ispitani kroz kvalitativne intervjue sa fokus grupama sačinjenim od samostalnih umetnika a rezultati su objavljeni januara 2002. godine u izveštaju *A balancing act: artists' labour markets and the tax and benefit systems*. Iz ovog izveštaja saznajemo da je u sektor kulture u Velikoj Britaniji zaposleno 1,3 miliona ljudi od kojih je najveći deo samo-zaposlen ili angažovan po ugovoru. Istraživanje među fokus grupama iz koga je ovaj izveštaj proistekao ukazalo je na probleme sa kojima se umetnici suočavaju: neizvesnost u pogledu dobijanja poslova i ostvarivanja prihoda koja se reflektuje i na otpočinjanje i građenje umetničke karijere; teškoće u profesionalnom usavršavanju; zavisnost od (van)bračnog partnera; česta neophodnost da se rade i drugi poslovi koji mogu ali i ne moraju biti u vezi sa primarnom umetničkom aktivnošću. Sve se to zajedno doživljava kao potkopavanje kreativnog rada jer neizvesnost utiče na pomanjkanje kontrole nad profesionalnim životom. Potrebe istaknute u razgovorima fokus grupa tiču se resursa (na primer pristupačnije rente za prostore za vežbanje muzičara ili za prostore gde vizuelni umetnici i dizajneri mogu da predstave i prodaju svoje radove; produžavanje perioda korišćenja resursa obrazovnih institucija po završetku školovanja) i informacija (biroji za zapošljavanje ne pružaju dovoljno informacija o mogućnostima za umetnike, potrebni su saveti po pitanju ugovaranja poslova, umetnici nisu dovoljno upoznati sa provizijama nacionalne politike vezane za umetnost). Predložena rešenja vezana su za prilagođavanja poreskog sistema i povećanje njegove fleksibilnosti u pogledu plaćanja zaostalih poreza, priznavanja troškova profesionalnog usavršavanja i brige o deci, prepoznavanja raznovrsnih obrazaca prihoda, poreskih podstreka za kompanije koje zapošljavaju umetnike, itd. U intervjuima je istaknuto i mišljenje da sistem socijalne pomoći ne odgovara obrascima rada i zarađivanja umetnika te da je neophodno i ovaj sistem učiniti fleksibilnijim. Za pitanja rada važan je i *Zakon o nacionalnoj minimalnoj zaradi* kojim se definiše minimalna cena rada; status radnika (prema ovom zakonu radnik je osoba koja radi na bazi (pismenog ili

implicitnog) ugovora pri čemu je njegova/njena obaveza da svoje zadatke i poslove obavlja a obaveza poslodavca je da poslove obezbedi); izuzetke (kao što je na primer rad na pozicijama za sticanje radnog iskustva ili ako je u pitanju deo (visoko) školskog programa; volonteri ne potpadaju pod ovaj zakon i zato imaju mogućnost da rade kada žele).

U Srbiji na zaposlene u sektoru kulture, kao uostalom i na sve zaposlene u Srbiji, odnosi se *Zakon o radu* (Službeni glasnik Republike Srbije br 24/05 i 61/05) kojim su regulisana prava i obaveze poslodavaca i zaposlenih. Pored ovog zakona na zaposlene u oblasti kulture odnosi se i *Opšti kolektivni ugovor* koji su 29. 04. 2008. godine potpisali predstavnici Unije poslodavaca i reprezentativnih sindikata³⁴ ali i *Poseban kolektivni ugovor za zaposlene u ustanovama kulture čiji je osnivač Republika Srbija* koji su 13. 11. 2009. godine potpisali predstavnici reprezentativnih sindikata i (tadašnji) Ministar kulture. Ovim ugovorima detaljnije su regulisani radni odnosi i zarade zaposlenih. Rad samostalnih umetnika i radnika u kulturi regulisan je u *Zakonu o kulturi*. Upravo ove odredbe *Zakona o kulturi* (pre svega član 50) su izazvale najviše negodovanja³⁵. *Zakon o kulturi*, doduše, predviđa pomoć države po pitanju zdravstvenog, penzionog i invalidskog osiguranja ali nju može dobiti samo istaknuti umetnik, odnosno profesionalac u kulturi.

Najzad, u vezi sa pitanjem rada a s obzirom na situaciju u Srbiji gde postoji paradoks da se na konkursima često traži radno iskustvo a da, posebno mladi, gotovo da nemaju mogućnost da ga steknu³⁶ detaljnije bih spomenula

³⁴ Aneks kojim je ovaj ugovor dobio prošireno dejstvo, tj. počeo da se odnosi na sve poslodavce u Srbiji potpisan je 6. 11. 2008.

³⁵ Na primer na društvenoj mreži Facebook postoji grupa „Zakon o kulturi je zakon protiv kulture“ koja je na dan 13. 07. 2011. godine imala 2086 članova. U opisu ove grupe stoji: „Izglasavanjem Zakona o kulturi u paketu sa Zakonom o informisanju, šira javnost, zbog prašine koja se podigla u vezi sa Zakonom o informisanju, nije bila u prilici da se na pravi način upozna sa Zakonom o kulturi. Sporni član 50 Zakona o kulturi ne samo da nije u saglasju sa Ustavom Republike Srbije i Zakonom o radu, nego nije u saglasju niti sa jednom preporukom ili pravnim aktom Evropske Unije na čije smo se poštovanje obavezali kao država koja želi da pristupi EU. Ovaj član predviđa mogućnost da se umetnici angažuju na određeno vreme do 3 godine i tako ih ostavlja bez mogućnosti da zasnuju stalni radni odnos kao što je slučaj u svim ostalim profesijama. Veliki ansambli, horovi, orkestri, baletski ansambli će na taj način ostati bez mogućnosti da u kontinuiranom radu postignu kvalitet jer će umetnici svojom ili tuđom voljom biti primorani da posao potraže na mestima i u zemljama gde im je omogućeno stalno zaposlenje. A to je praktično moguće u svim zemljama sveta osim u Srbiji, gde su birokrate i činovnici bez osnovnog poznavanja procesa rada u ansamblima sebi dali za pravo da kreiraju kulturnu politiku Srbije. Pozivam sve kolege umetnike, glumce, muzičare, igrače i sve koji se osećaju ugroženim ovim zakonom da nam se pridruže kako bi bili blagovremeno obaveštavani o ovom problemu. Takođe pozivamo i sve one koji žele da nas podrže da nam se priključe kako bi smo što većem broju ljudi skrenuli pažnju na ovaj poražavajući problem dalekosežnih posledica.“

³⁶ Jedan od načina da se iskustvo stekne je volontiranje. Volonterski rad nije novina kod nas: u vreme SFRJ bio je dosta popularan i korišćen pre svega u poboljšanju infrastrukture (čuvene (omladinske) radne akcije) ali je ta praksa zamrla 1980ih. Poslednjih par godina a naročito zahvaljujući EXIT kampanjama kojima su mladi pozivani da volontiraju na festivalu volonterizam ponovo postaje

publikaciju koju je 2010. godine objavio Umetnički savet Engleske u saradnji sa organizacijom Skillset - *Uputstvo za poslodavce u kreativnim industrijama* (Guidelines for Employers offering Work Placement Schemes in the Creative Industries) čija sistematizacija dozvoljava prijem lica kojima je potrebno da steknu znanja i obuču se za veštine neophodne u njihovom budućem radu. Cilj ovog uputstva je da pojasni termine vezane kategorije rada baziranog na programima učenja i obuke kao što su volonterski rad, pozicije za sticanje radnog iskustva, stažiranje, šegrtovanje. Ministarstvo unutrašnjih poslova **volontiranje** definiše kao "aktivnost koja podrazumeva ne plaćeno provođenje vremena u obavljanju poslova korisnih za okruženje ili pojedince i grupe koji nisu (samo) bliski rođaci." Volonteri ne smeju biti vezani radnim vremenom (mada se ono po potrebi može preporučiti) već njihova pomoć mora ostati izborna aktivnost. Poslodavci volonterima moraju obezbediti bezbedno radno mesto i pomoći im u bilo kojoj administrativnoj proceduri vezanoj za njihovu ulogu. Poslodavci su takođe obavezni da volontere obuču za obavljanje zadataka koji im se poveravaju. **Pozicije za sticanje radnog iskustva** najčešće se odnose na studente a kako bi oni stekli znanja o radnom okruženju u oblastima za koje se školuju. Studentima i drugima kojima je neophodno sticanje radnog iskustva mora se omogućiti da obavljaju različite zadatke a kako bi razvili različite veštine koje ih čine atraktivnijim za buduće poslodavce ali to ne podrazumeva obavljanje poslova osoblja koje je već zaposleno. Ove pozicije ne moraju biti plaćene osim ako nisu u statusu "radnika" (pošto ovaj status podleže Zakonu o nacionalnoj minimalnoj zaradi) a radno vreme je ograničeno na 160 sati mesečno (ako je u pitanju posao s punim radnim vremenom) odnosno u toku od tri meseca (ako je u pitanju posao s pola radnog vremena). Aranžman za sticanje radnog iskustva mora biti preciziran u pismenoj potvrdi koja se izdaje na početku aranžmana. Ako pozicija podleže Zakonu o nacionalnoj minimalnoj zaradi preporučuje je kratkoročni ugovor. Viši stupanj u odnosu na pozicije za sticanje radnog iskustva je **stažiranje**. Stažisti su osobe koje su već stekle određeni nivo iskustva i imaju obavezu da u organizaciji obavljaju složenije zadatke (složenije u odnosu na prethodne dve kategorije). Organizacije od stažiranja imaju koristi u smislu poslovnih vrednosti, entuzijazma pojedinaca i unošenja raznovrsnosti radne snage. Razlikuju se dva tipa stažiranja: 1. studentsko stažiranje koje je deo studentske prakse; 2. opšte stažiranje koje je otvoreno za veći broj pojedinaca. U slučaju studentskog stažiranja ono može biti neplaćeno ako je u okviru školskog programa. Međutim, ipak se preporučuje osnovna zarada kao način na koji organizacija pokazuje da ceni rad stažista. To ne mora biti plata već može biti i fakultetska stipendija. Pritom studenti zadržavaju pravo na smeštaj u domu i studentske pozajmice. **Treniranje** omogućava usmerenu obuku u trajanju od obično 12 meseci a za specifične (često tehničke, produkcione ili menadžerske) poslove. Ovu obuku organizuje ili poslodavac ili specijalizovana agencija a polaznici se biraju u odnosu na ispoljene talente i revnosnost ispoljene bez obzira na njihove kvalifikacije. Polaznici treba da dobiju kvalitetnu obuku od iskusnih

članova osoblja i da prate struktuisani personalni razvojni plan sa regularnim ocenjivanjem. Oni rade na ugovor čija je dužina (trajanja) precizno naglašena u uslovima njihovog aranžmana, što uključuje i obaveze trenera i obaveze treniranog. Njihovo radno vreme je maksimalno 40 sati nedeljno a početna plata zavisi od prirode posla. Po isteku ugovora obučenim pojedincima se ili nudi posao u organizaciji ili pruža mogućnost da konkurišu za poslove u oblasti u kojoj su se obučavali. Ovaj oblik zapošljavanja se obično odnosi na osobe koje više nisu u obrazovnom sistemu i/ili već imaju iskustva u oblasti na koju se obuka odnosila. **Šegrtovanje** nudi formalniju, na nacionalnom nivou prepoznatu, obuku na bazi zapošljavanja koja uključuje ocenjivanje veština i znanja i dobijanje akreditovanih kvalifikacija. Okvire šegrtovanja dao je Savet za sektorske veštine i oni se razvijaju u bliskoj saradnji sa industrijom. Okviri sadrže obavezne komponente kao što su elementi kompetencije, elementi zasnovani na znanju, transverzibilne ili ključne veštine i prava i obaveze poslodavaca. Šegrti moraju imati ugovor o zapošljavanju i moraju primati platu za period svog šegrtovanja. Primanja šegrt određena su starosnim dobom a istraživanja pokazuju da mnogi poslodavci polaze od minimalne zarade povećavajući je u odnosu na stepen dostignutog iskustva šegrt. Dužina trajanja šegrtovanja zavisi od sektora a generalno reč je o periodu od 12 do 18 meseci. Po završetku šegrt dobija sertifikat i nastavlja da radi u sektoru. Šegrtovanje takođe može voditi progresiji u sistemu visokoškolskog obrazovanja.

Finansiranje kulture

Kultura iz godine u godinu postaje sve značajniji ekonomski faktor čije učešće u bruto društvenom proizvodu raste³⁷. Ipak, u većini evropskih zemalja finansiranje kulture pre svega zavisi od javnih fondova. Nastojeći da smanje troškove mnoge države rade na podspešivanju privatno-javnog partnerstva što podrazumeva ulaganje napora da se s jedne strane ustanove i organizacije koje se bave kulturom ohrabre da se ponašaju tržišno kreirajući atraktivne programe s dobrom biznis planom i s druge strane da motivišu pravna i fizička lica da u kulturu ulažu. U tom smislu predviđaju se poreske olakšice, podstiče se rad fondacija, osmišljavaju se inovativni pristupi kao što je Nacionalna lutrija u Velikoj Britaniji.

U Francuskoj zakonima *br. 87-571 od 23. jula 1987.* (Loi n°87-571 du 23 juillet 1987 sur le développement du mécénat) i *92-125 od 6. februara 1992.* (Loi No 90-559 du 4 Juillet 1990 Creant Les Fondations D'Enterprise et Modifiant Les Dispositions de la Loi No 87-571 du 23 juillet 1987 sur Le Developpment Du Mecenat Relatives Aux Fondations) država je omogućila sponzorisane kulture i umetnosti. Zakon *br. 87-571* predviđa da donatori imaju prava na fiskalne olakšice ukoliko podrže kulturne i umetničke aktivnosti fizičkih i pravnih lica čiji su

³⁷ Na nivou Evropske unije kultura učestvuje sa 3% u BDP (više nego poljoprivreda ili automobilska industrija). U Velikoj Britaniji kultura učestvuje sa 5% u BDP.

godišnji prihodi manji od 153.000 evra. Lica koja prime donaciju su u obavezi da pri prikazivanju svog poslovanja navedu donacije koje su primili. Takođe, preduzeća koja kupe originalno delo živog umetnika obavezna su da to delo upišu u zamrznutu aktivu (neaktivna sredstva) i izlože ga tako da bude dostupno javnosti da bi dobila mogućnost fiskalnih olakšica. Ovaj zakon propisuje i bliže uslove za osnivanje fondacija čiji je cilj obavljanje javno korisnih delatnosti. Zakonom br. 92-125 su izmenjeni članovi 18, 19 i 20 zakona 87-571. Članovi 18 i 19 se odnose na rad fondacija i njihove obaveze u pogledu obaveštavanja nadležnih autoriteta o finansijskom poslovanju. Izmenom člana 20 precizirane su obaveze Nacionalnog saveta fondacija te je njegov zadatak da prikuplja i distribuira informacije o fondacijama i o svom radu. O sastavu i modalitetu rada ovog Saveta odlučuje Državni savet. Za vizuelne i primenjene umetnosti važan je koncept „dinar za kulturu“, tj. 1% za umetnost. Ovaj koncept promovisan je na nivou Republike 1951. godine i dao je okvir za akcije usmerene ka podržavanju saradnje umetnika, arhitekata i javnosti. Princip je da se 1% od ukupnog iznosa utrošenog na izgradnju, renoviranje ili proširivanje javnih građevina nameni podršci savremenoj umetnosti. Zakonom o decentralizaciji od 22. jula 1983. godine ovaj koncept je zaživeo i na lokalnom nivou.

U Nemačkoj, *Poreski zakonik* (Abgabenordnung) koji važi na celoj teritoriji Federacije u članovima 51 - 68 priznaje potrebu da se izađe u susret radu za dobre svrhe. U tom smislu, fiskalne vlasti utvrđuju podobnost za poreske olakšice a na osnovu statuta organizacije (zadužbine, fondacije) kao i na osnovu aktivnosti. Pravna i fizička lica koja se bave neprofitnim aktivnostima mogu imati poreske olakšice ako njihov rad uključuje **promovisanje** nauke i istraživanja; religije; pomoći mladima i starima; javnih zdravstvenih usluga i zdravstvene zaštite; **kulture i umetnosti**; **zaštite spomenika kulture**; **obrazovanja i obuke**; humanitarnih aktivnosti, itd. Poreskim olakšicama takođe podležu proizvodnja namenjena za dobrotvorne namene, angažman osoblja za obavljanje dobrotvornih aktivnosti. Toleriše se 15% oporezivog prihoda ukoliko delatnosti uključuju reklamiranje aktivnosti neprofitnih organizacija kao što je, na primer, dobrovoljno davanje krvi. Poreske olakšice mogu ostvariti i ustanove koje se brinu o starima, deci, osobama sa invaliditetom, autorizovane lutrije i igre na sreću čiji prihodi idu u humanitarne svrhe.

Izuzetan primer ulaganja u dobrotvorne aktivnosti, kulturu i umetnost predstavlja britanska Nacionalna lutrija. Nacionalna lutrija je najveća lutrija u Velikoj Britaniji. Iako se igre na sreću u Britaniji organizuju još od 1569. godine Nacionalna lutrija je zaživela tek 1994. godine³⁸. Nacionalna lutrija je zakonski regulisana Zakonom o nacionalnoj lutriji koji je usvojen 1993. godine a revidiran 1998. i 2006. Sve nagrade se isplaćuju kao okrugla svota oslobođena poreza. Od svake funte³⁹ koja

³⁸ Licencu za Nacionalnu lutriju ima Camelot grupa (Camelot Group). Licenca je prvi put izdata 1994. godine a za sada zadnji put potvrđena 2007. godine.

³⁹ Jedna funta sastoji se od 100 penija. Prema zvaničnom kursu Narodne banke Srbije na dan 30. 06. 2011. jedna funta je vredela 113,68 dinara.

se uplati za tikete 50 penija ide u nagradni fond, 28 penija ide za „dobre svrhe“, 12 penija ide britanskoj Vladi na ime poreza, 5 penija ide prodavcima tiketa na ime provizije, 4,5 penija ide Kamelot grupi na ime organizacionih troškova te, konačno, 0,5 penija Kamelot grupi na ime profita. Prema podacima Odeljenja za kulturu, medije i sport (Department for Culture, Media and Sport), koje je glavni koordinator u distribuciji „novca za dobre svrhe“, do aprila 2011. godine vrednost uplaćenih tiketa bila je 81 milijarda funti (89.623 milijardi evra)⁴⁰. Od toga je 26 milijardi funti (28,768 milijardi evra) je raspoređeno za dobre svrhe⁴¹. Do juna 2011. godine finansirano je preko 364.000 projekata, sprovedenih uglavnom u lokalnim zajednicama.

Raspodela novca Nacionalne lutrije za dobre svrhe vrši se tako da 46% ide za humanitarne organizacije, zdravstvo, školstvo i ekologiju, 18% za sport, 18% za umetnost i 18% za kulturno nasleđe. Distribuciju vrši 13 organizacija: Umetnički savet Engleske (Arts Council England), Umetnički savet Severne Irske (Arts Council Northern Ireland), Umetnički savet za Vels (Arts Council for Wales), Veliki lutrijski fond (Big Lottery Fund u kome su se spojili The Community Fund i New Opportunities Fund), Britanski institut za film (British Film Institute), Kreativna Škotska (Creative Scotland), Lutrijski fond za nasleđe (Heritage Lottery Fund), Olimpijski lutrijski distributer (Olympic Lottery Distributor koji ne daje grantove za opšte aplikacije), Sportski savez Severne Irske (Sport Northern Ireland), Sportski savez Engleske (Sport England), Sportski savez Škotske (Sport Scotland), Sportski savez Velsa (Sport Wales), Sportski savez Velike Britanije (Sport UK). Veliki Lutrijski fond (Big Lottery Fund, BIG) je odgovoran za distribuciju 46% novca odvojenog za dobre svrhe. Do juna 2004. godine ovaj fond je dodelio preko 3,6 milijardi funti za projekte u oblasti zdravstva, obrazovanja, ekologije i humanitarnog rada. Većina korisnika su volonterske i druge organizacije koje deluju na lokalnom nivou.

Odeljenje za kulturu, medije i sport je uspostavilo politički i finansijski okvir u kojima tela za distribuciju sredstava akumuliranih Nacionalnom lutrijom rade. Politička i finansijska uputstva za distributerska tela osim Velikog lutrijskog fonda dao je Državni sekretarijat za kulturu, medije i sport. Uputstva za Veliki lutrijski fond dao je Šef kabineta. Ova uputstva se odnose na to ko može da aplicira za podršku, za šta se sredstva mogu koristiti i pod kojim uslovima (što se odnosi i na uslove poslovanja distributera). Iako za svaku oblast postoji poseban dokument sadržina uputstava je prilično uniformna i podrazumeva: procenu potreba i prioriteta; potrebu da se u donošenje politika, postavljanju prioriteta i distribuciju sredstava uključi javnost; potrebu da se podspeši pristup i učestvovanje onih koji trenutno ne koriste mogućnosti koje data oblast pruža; potrebu da se inspirišu deca i omladina budeći njihovo interesovanje za aktivnosti vezane za datu oblast;

⁴⁰ Prema podacima Nacionalne lutrije, 70% britanaca starijih od 16 godina igra igre na sreću Nacionalne lutrije (pre svega loto)

⁴¹ Prema podacima Nacionalne lutrije za dobre svrhe ide 28 miliona funti nedeljno.

potrebu da se podspeše inicijative vezane za datu oblast a shodno mogućnostima koje ta oblast pruža u pogledu spajanja ljudi i obogaćivanja javnog prostora kao i jačanje lokalnih zajednica; potrebu da se podrže i ohrabre volonterske inicijative u datoj oblasti; potrebu da se osigura da će novac ići za opšte dobro a ne za privatne interese; potrebu da se doprinese održivom razvoju; poželjno je da projekti ublaže ekonomsku i društvenu deprivaciju i obezbede da svi delovi Velike Britanije imaju pristup novcu koji se distribuira; poželjno je da u realizaciji projekta učestvuje više organizacija uključujući i druge distributere; potrebu da se istakne da je u realizaciji projekta utrošen novac iz lutrijskog fonda; potrebu da se zadovolje uslovi partnerskog finansiranja iz drugih izvora; potrebu a) da se novac distribuira za vremenski ograničene projekte, b) da se obezbede potrebne informacije i mišljenja eksperata po pitanju odlučivanja koje projekte finansirati i c) da aplikanti prikažu finansijsku sposobnost da projekat opstane; u projektima vezanim za kapitalne investicije potrebno je a) prikazati jasan poslovni plan koji pokazuje kako će se pokriti troškovi organizacije i održavanja u razumnom vremenskom periodu i b) osigurati da je procena i menadžment glavnih projekata u skladu sa standardima Vladine kancelarije za privredu (Office of government Commerce's Gateway).

U Srbiji prema *Zakonu o kulturi* sredstva za finansiranje ili sufinansiranje kulturnih programa i projekata, kao i umetničkih, odnosno stručnih i naučnih istraživanja u pojedinim oblastima kulturne delatnosti, obezbeđuju se u budžetu Republike Srbije, budžetu autonomne pokrajine i budžetu jedinice lokalne samouprave. Ova sredstva se raspodeljuju na osnovu rezultata javnih konkursa. Kulturni programi i projekti ustanova kulture i drugih subjekata u kulturi finansiraju se i iz prihoda ostvarenih obavljanjem delatnosti, od naknada za usluge, prodajom proizvoda, ustupanjem autorskih i srodnih prava, od legata, donacija, sponzorstava ili na neki drugi način koji je u skladu sa zakonom. Takođe, sredstva za finansiranje kulturnih delatnosti mogu se obezbeđivati osnivanjem i delovanjem zadužbina i fondacija, u skladu sa zakonom.

Prema podacima iz istraživanja „Muzeji Srbije – aktuelno stanje“ i „Zavodi za zaštitu spomenika kulture – aktuelno stanje“⁴², javni fondovi čine najveći deo budžeta. U slučaju zavoda, u svih 14 zavoda sredstva iz budžeta čine više od 50% budžeta ustanove (sredstva iz republičkog budžeta u proseku čine 35,5%, iz pokrajinskog⁴³ 12,5, iz budžeta gradova i opština⁴⁴ 48%). U slučaju muzeja sredstva iz javnih fondova čine više od 50% budžeta u 74% muzeja⁴⁵.

⁴² Istraživanja su, podsećam, sprovedena aprila 2009. godine a podaci se odnose na 2008. godinu i jedini su koliko-toliko sveži kada je reč o detaljnijoj strukturi budžeta ustanova kulture. Kada je reč o udruženjima građana, ona su u obavezi da svoje godišnje finansijske izveštaje podnose Agenciji za privredne registre. Međutim, APR bez nadoknade objavljuje samo ukupne podatke o poslovanju neprofitnih organizacija na osnovu kojih nije moguće ustanoviti preciznije podatke o udruženjima i organizacijama koje rade u oblasti kulture (izveštaji za 2010 i 2009 godinu kao i izveštaji o poslovanju "drugih pravnih lica" za 2008, 2007, 2006, 2005 i 2004. godinu dostupni su na <http://www.apr.gov.rs>).

⁴³ Odnosi se na pet zavoda na teritoriji Vojvodine

Sponzorisanje se uglavnom odnosi na kulturno-umetničke manifestacije i posebne događaje. Ono u velikoj meri zavisi od ranga manifestacije, odnosno događaja: što je etabliranija (manifestacija i/ili ličnost/grupa) to je veća šansa da privuče sponzore. Ako je manifestacija tek na početku ili događaj privlači samo specifičnu publiku - šanse najčešće teže nuli. Manifestacije u Srbiji najčešće sponzorišu proizvođači pića (mineralne vode, sokova, piva). Kada je reč o ustanovama, sponzorstva čine do 5% bužeta u 7,2% muzeja, a u 2008. godini od 14 zavoda za zaštitu spomenika kulture samo je Pokrajinski zavod u Novom Sadu dobio sredstva na ime sponzorstva, što je činilo 38% ostvarenog budžeta za tu godinu.

Republika je preko Ministarstva kulture pokušala da potakne ulaganja u kulturu. Tako je u Službenom glasniku Republike Srbije broj 9 iz 2002. godine objavljen *Pravilnik o ulaganjima u oblasti kulture koja se priznaju kao rashod*. Ovim pravilnikom bliže se uređuje šta se u smislu člana 15. stav 3. *Zakona o porezu na dobit preduzeća* (Službeni glasnik RS, broj 25/2001) smatra ulaganjem u oblasti kulture koje se priznaje kao rashod u iznosu najviše do 1,5% od ukupnog prihoda. Da bi se, dakle, priznala kao rashod ulaganja u kulturu treba da se vrše u ustanove kulture, umetnička udruženja, fakultete, akademije, umetničke škole i druga domaća pravna lica koja su registrovana za obavljanje delatnosti u oblasti kulture, uključujući i brigu o prirodnom nasleđu i to tako da omoguće 1) stvaranje, proučavanje i očuvanje kulturnih vrednosti; 2) negovanje, očuvanje i obogaćivanje kulturno-istorijskog nasleđa; 3) stvaranje uslova za obavljanje i razvoj kulturnih delatnosti; 4) podsticanje međunarodne kulturne delatnosti i saradnje; 5) podsticanje edukacije u oblasti kulture; 6) podsticanje naučnih istraživanja u oblasti kulture; 7) stimulisanje mladih talenata u oblasti kulturnog stvaralaštva. Takođe, kao rashod se priznaju i ulaganja koja se odnose na rekonstrukciju postojećih i izgradnju novih objekata kulture, programske aktivnosti, produkciju i opremu koja služi za obavljanje delatnosti kulture i umetnosti. Ipak, nema podataka o tome u kojoj meri je ovaj Pravilnik u praksi zaživeo.

Do izmena je došlo kada je 2010. godine stupio na snagu *Zakon o porezu na dobit pravnih lica* (Službeni glasnik RS 18/10). Član 15 stav 3 ovog zakona predviđa da se izdaci za ulaganja u oblasti kulture priznaju kao rashod najviše do 3,5% ukupnog prihoda. U stavu 9 se kaže da bliže propise o tome šta se u smislu ovog zakona smatra ulaganjem u oblasti kulture donosi ministar nadležan za poslove kulture, po pribavljenom mišljenju ministra finansija. I dalje važeći propis koji je izdalo Ministarstvo kulture je pomenuti Pravilnik.

⁴⁴ u ovaj prosek nisu uključeni Republički zavod, Pokrajinski zavod u Novom Sadu i Pokrajinski zavod Kosova (iz Prištine izmešten u Leposavić)

⁴⁵ Ovde treba imati na umu da u finansiranju lokalnih muzeja republika retko i u jako maloj meri učestvuje. Takođe, AP Vojvodina finansira samo muzeje sa teritorije Vojvodine tako da razdvajanje prosečne zastupljenosti ne daje relevantne informacije.

Preciznije podatke o donacijama pravnih i/ili fizičkih lica u oblasti kulture (na primer da li su novčane ili naturalne, koliko čega, i sl) teško je izneti. Dostupni podaci o tome su uopšteni te se na osnovu njih može utvrditi jedino procenat u kome donacije figuriraju u budžetu ustanova. U slučaju muzeja, u 17,5% muzeja sa do 5% u ostvarenom budžetu za 2008. godinu učestvovala su sredstva ostvarena donacijama. U slučaju zavoda za zaštitu spomenika kulture u 2008. godini donacije je dobilo tri zavoda: Zavod za zaštitu spomenika kulture u Subotici (0,88% ostvarenog budžeta za 2008.), Zavod za zaštitu spomenika kulture Beograda (0,25% ostvarenog budžeta za 2008) i Zavod za zaštitu spomenika kulture Kragujevac (0,8% ostvarenog budžeta za 2008).

Država nastoji da oživi i ohrabri nekada prisutniju praksu zadužbinarstva. U tom smislu 23. 11. 2010. godine usvojen je *Zakon o zadužbinama i fondacijama* koji (Službeni glasnik Republike Srbije 88/2010) za cilj ima stvaranje pravnog okvira podsticajnog za razvoj zadužbinarstva i fondacija i njihovo transparentno upravljanje i poslovanje. U izradi ovog zakona pored Ministarstva kulture učestvovala su i nevladine organizacije⁴⁶. Ipak, međunarodne fondacije koje su aktivnije delovale u Srbiji tokom 1990-ih i početkom 2000-ih (su)finansirajući i projekte iz oblasti kulture i umetnosti su se uglavnom povukle i/ili preorijentisale do kraja prve decenije 21. veka. Povlačenjem (kada je reč o projektima iz oblasti kulture i umetnosti) fondacija poput Fonda za otvoreno društvo, ProHelvetia, itd mogućnosti za alternativno finansiranje su umanjene. Međutim, s pokretanjem programa *Kultura 2007 – 2013* Srbija je postala prikladna za finansiranje od strane Evropske unije (preciznije Evropske komisije). Prema podacima Tačke kulturnog kontakta, od 2006. godine kada je Srbiji omogućeno da učestvuje u programu *Kultura 2007 – 2013* finansijsku podršku je dobio 31 projekat u čiju su realizaciju (bile) uključene ustanove i organizacije iz Srbije.⁴⁷

Lj. Rajić je u tekstu *Sedam mitova o sponzorstvima u kulturi* istakao neke od zabluda koje u srpskoj javnosti po ovom pitanju postoje. Jedna od tih zabluda je na primer da poreske olakšice podstiču ulaganja u kulturu – činjenica je da ako sponzorstva daju privrednici sponzorišu ono što oni hoće a ne ono što se u kulturnim krugovima smatra bitnim. S tim u vezi je i činjenica da srpskoj privredi ne cvetaju ruže tako da mogućnosti i nisu velike. Takođe, nema podataka da se mogućnosti koje predviđaju Pravilnik o ulaganjima koja se priznaju kao rashod i Zakon o porezu na dobit preduzeća uopšte koriste. Najzad, „Troškovi rada institucija uvek rastu u skladu sa inflacijom, sponzorska sredstva nikada, a kad god porastu sponzorska sredstva, smanjuju se budžetska sredstva (koja su i inače na izdisaju i već jedva pokrivaju stalne troškove). Sponzorska sredstva su uvek samo dodatak koji krajnje retko prelazi koji postotak ukupnih troškova.

⁴⁶ Inicijativu je pokrenuo Centar za unapređenje pravnih studija. U izradi nacrtu učestvovala je i Balkanski fond za lokalne inicijative a podrška je dobijena i od Britanske vlade, USAID/ISC i Fonda za otvoreno društvo.

⁴⁷ detaljnije informacije o projektima u čijoj su realizaciji učestvovala ustanove i organizacije iz Srbije pogledati na www.ccp-serbia.org

Državni budžet je stabilan izvor finansiranja – ili bi bar trebalo da bude – koji omogućava dugoročno i svestrano planiranje, jer je ipak pod javnom kontrolom. Budžetsko finansiranje nije jedino bogomdano rešenje, i ono, kao i svako drugo finansiranje, ima svoje prednosti i mane, ali sponzorstvo u našim uslovima, sem u retkim slučajevima, uglavnom samo ili olakšava kriznu situaciju neke institucije kulture ili produžuje njenu agoniju. Voleo bih da grešim, ali se bojim da ta greška, ako je ima, nije baš velika.“ (Rajić, 2009)

Položaj kulture u aktima Evropske unije

U razmatranju problema zakonskih okvira kulture u Srbiji i pet posmatranih zemalja ne treba gubiti iz vida činjenicu da je Evropska unija, premda trenutno najveći svetski projekat transnacionalne demokratije, pre svega zajednica bazirana na ekonomiji⁴⁸. Stoga su aktivnosti Unije pre svega usmerene ka podspešivanju ekonomskog rasta Evrope i njene konkurentnosti na globalnom nivou. Evropski savet⁴⁹ je odobrio pokretanje dve konsekvantne strategije Evropske unije posvećene ekonomskom rastu Evrope: *Lisabonska strategija*⁵⁰ i *Evropa 2020*. Ove dve strategije se ne bave kulturom *per se* ali je se tiču.

Lisabonska strategija je za cilj imala da Evropu do 2010. godine učini “dinamičnom i konkurentnom ekonomijom baziranoj na znanju u svetu sposobnom za održivi ekonomski rast u kome se otvaraju nova i poboljšavaju postojeća radna mesta čime se podspešuje društvena kohezija i poštuje životno okruženje.” (Report from High Level group) To je podrazumevalo akcije u pet oblasti javnih politika: 1. Društvo zasnovano na znanju (uključujući povećavanje atraktivnosti Evrope za istraživače i naučnike) 2. Unutrašnje tržište (kompletiranje procesa stvaranja unutrašnjeg tržišta koje omogućava slobodan protok robe i kapitala, i urgentne akcije za stvaranje jedinstvenog tržišta usluga) 3. Poslovni klimat (reduciranje administrativnih opterećenja; unapređivanje kvaliteta legistlative; olakšavanje pokretanja novih preduzeća; i stvaranje okruženja povoljnog za posao); 4. Tržište rada (razvoj strategija za permanentno učenje;

⁴⁸ podsetimo prethodnica Evropske unije je Evropska **ekonomska** zajednica. Sporazumom iz 1993. godine sklopljenim u holandskom gradu Mاستrihtu EEZ je postala EU.

⁴⁹ Evropski savet (European Council) je telo EU sačinjeno od šefova država i vlada zemalja članica Unije, predsednika (koji je „prvi među jednakima“ a ne predsednik unije i koji ne glasa) i visokog predstavnika (što je funkcija koja korespondira generalnom sekretaru). Glavna funkcija ovog tela, a na osnovu Lisabonskog sporazuma, je da Uniji daje neophodan podstrek za dalji razvoj, a takođe se bavi i pitanjima koja prevazilaze niže nivoe odlučivanja, kao i vođenjem evropske spoljne politike. Ovo telo ne treba mešati sa Savetom EU (Council of European Union, takođe poznat i kao Ministarski savet) i Savetom Evrope (Council of Europe) koji je na primer inicirao kompendijume kulturne politike.

⁵⁰ Lisabonska strategija (Lisabon Strategy) je 2000. godine usvojen akcioni i razvojni plan za evropsku ekonomiju u periodu 2000 - 2010 i ne treba je mešati sa Lisabonskim sporazumom (Lisabon Treaty, uslovno rečeno novim Ustavom Evropske unije) iz decembra 2007. godine.

podupiranje partnerstava za rast i zapošljavanje); 5. Održivost okruženja (ostvarivanje politika koje vode dugotrajnim i održivim unapređivanjima produktivnosti kroz ekološku efikasnost).

Implementacija Lisabonske strategije je išla sporo i teško. Tela EU (Savet EU, Evropska komisija, Evropski ekonomski i društveni komitet) su reagovala usvajanjem nekoliko dokumenata⁵¹ čiji je cilj bio da poguraju sprovođenje ove strategije. Iz sadržaja ovih dokumenata može se zaključiti da je glavni problem uplitanje Unije u domene koji su pod nacionalnom ingerencijom, kao što je obrazovanje, ili gde se direktno dotiču tržišnih odnosa. Stoga, kao što su ukazali autori dokumenta „Put ka evropskom društvu zasnovanom na znanju – doprinos organizovanog civilnog društva Lisabonskoj strategiji“, države članice nisu pokazale „istinsku privrženost ciljevima i akcijama dogovorenim u Lisabonu“.

Objašnjavajući strategiju za period 2010 – 2020, *Evropa 2020*, Evropska komisija je istakla pozitivne aspekte Lisabonske strategije (pravi ciljevi za rast i otvaranje novih radnih mesta rezultirali su time da je od 2000. godine otvoreno 18 miliona novih radnih mesta) ali i nedostatke iste (slaba implementacija, velike razlike u brzini i dubini reformi u državama članicama). U suštini Evropa 2020 donosi novine koje se mogu grupisati u tri tačke:

1. Nova vrsta rasta (pametna, održiva, uključujući) i to: unapređivanjem nivoa veština i permanentnom edukacijom; povećanjem na osnovu reklame (pogurivanjem, boosting) istraživanja i inovacija; većom upotrebom pametnih mreža i digitalne ekonomije; modernizacijom industrije; većom efikasnošću na planu energije i resursa.
2. Jače upravljanje kroz regularan i transparentan monitoring kao i liderstvo na najvišem političkom nivou (Evropski savet). Komisija upravlja procesima i upotrebom instrumenata koje je uvela Lisabonska strategija (preporuke, upozorenja i eventualne kazne)
3. Tešnija ekonomska koordinacija. Uveden je tzv. „Evropski semestar“ koji se sastoji u tome što nacionalne vlade godinu počinju predavanjem pregleda godišnjeg rasta (Annual Growth Survey) a zatim istovremenim predavanjem izveštaja o ekonomskim reformama, stabilnosti i približavanjima.

U ostvarivanju ciljeva lisabonske strategije kultura je imala zapaženu ulogu (iako se, kao što smo već napomenuli ova strategija nije bavila kulturom *per se*) i to

⁵¹ Conclusions of the Council and of the Representatives of the Governments of the Member States, meeting within the Council, on the role of the development of skills and competences in taking forward the Lisbon goals, Official Journal of the European Union C 292, 24. 11. 2005; Opinion of the European Economic and Social Committee on 'The road to the European knowledge-based society — the contribution of organised civil society to the Lisbon Strategy', Official Journal of the European Union C 65/94, 17. 3. 2006; Implementation of the Community Lisbon Programme, Communication from the Commission to the Council and the European Parliament, The Contribution of Taxation and Customs Policies to the Lisbon Strategy, COM (2005) 532 Final

posebno onih ciljeva koji su se ticali inovacija i preduzetništva. Autori studije o doprinosu kulture lokalnom i regionalnom razvoju⁵² smatraju da doprinos kulture ostvarivanju ciljeva strategije Evropa 2020 može biti i veći ako se prepoznaju i iskoriste snage kreativnog sektora posebno po pitanju razvoja ekonomije znanja. Kultura ima jasnu ulogu u strategiji Evropa 2020, posebno u rukovodećim inicijativama kao što su Inovacije Unije, Digitalna Agenda, Agenda za nove veštine i nove poslove, itd.

Kulturna politika Evropske unije

Sa stanovišta Evropske unije kultura je "set distinktivnih duhovnih i materijalnih tragova koji karakterišu društvo i društvenu grupu. Ona obuhvata književnost i umetnost kao i načine života, sistema vrednosti, tradicija i verovanja." U evropskim krugovima Evropski parlament je još od 1974. godine kontinuirano naglašavao potrebu za kulturnom politikom u Evropskoj zajednici, podržavajući Evropsku komisiju u naporima usmerenim ka preduzimanju akcija u oblasti kulture. Rezultat toga je da je kultura uvršćena u *Sporazum iz Mاستrihta*. Član 151 Sporazuma iz Mاستrihta predstavlja i osnovu svih dosadašnjih evropskih akcija u oblasti kulture. U njemu se kaže:

Zajednica će doprinositi cvetanju kulture država članica poštujući njihov nacionalni i regionalni diverzitet i istovremeno isticati zajedničko nasleđe.

Aktivnosti Zajednice će biti usmerene ka ohrabivanju saradnje između država članica i, ako je potrebno, podržavajući i obogaćujući njihove akcije...

Zajednica i države članice će podspešivati kooperaciju sa trećim zemljama i nadležnim međunarodnim organizacijama u oblasti kulture, posebno Savetom Evrope.

Zajednica će uzimati u obzir kulturne aspekte u svojim drugim aktivnostima istaknutim u ovom Sporazumu, posebno cilju poštovanja i promovisanja diverziteta kultura.

U sporazumu koji ga je zamenio, *Lisabonskom sporazumu*, kulturom se bavi Član 167. Ovaj član se suštinski ne razlikuje od Člana 151. „Modifikacija“ se ogleda u tome što je Stav 2 dopunjen tako da su aktivnosti nešto preciznije određene u

⁵² Study on the Contribution of Culture to Local and Regional Development - Evidence from the Structural Funds, izrađena u saradnji Center for Strategy and Evaluation services i ERICArts, septembar 2010

odnosu na oblasti delovanja (povećanje i širenje znanja o kulturi i istoriji evropskih naroda, konzervacija i čuvanje kulturnog nasleđa od evropskog značaja, nekomercijalna kulturna razmena, umetničko i kulturno stvaranje uključujući u audio-vizuelni sektor), kao i u tome što je dodat Stav 5 u kome se kaže da će Evropski parlament i Savet delovati u „skladu sa postojećim zakonodavnim procedurama a nakon konsultacija sa Komitetom regiona će usvajati podsticajne mere, izuzev onih koje se tiču zakona i regulative u državama članicama“ te da će na osnovu predloga Komisije Savet usvajati preporuke.

Niti član 151 *Mastriškog sporazuma* niti član 167 *Lisabonskog sporazuma* ne nagoveštavaju eventualnu harmonizaciju zakona u oblasti kulture. Kultura je bila i ostala pre svega nadležnost država članica i one se njome bave na nacionalnom, regionalnom i lokalnom nivou. Ipak, Evropska unija i njena tela jesu odlučni u nameri da podstiču saradnju koja vodi ka povećanju svesti o evropskim kulturnim i istorijskim vrednostima. U tom smislu Evropska unija vodi svoju kulturnu politiku. Prema evropskim zvaničnicima, kulturna politika Evropske unije ne teži unifikaciji i standardizaciji na polju kulture već „nudi identitet rođen susretanjem različitosti“ što je od „krucijalne važnosti za razvoj kolektivne evropske svesti.“⁵³

Na osnovu pomenutog člana 151 nastala je i *Prva evropska strategija u oblasti kulture* (First - ever European Strategy) iz koje je proizišla *Evropska agenda za kulturu u globalizujućem svetu* a koja je uzela oblik Komunikacije Komisije⁵⁴. Komunikacija predlaže mere da se kultura učini još snažnijim delom političkog dijaloga sa partnerskim zemljama i regionima širom sveta; promoviše kulturna razmena i sistematski kultura integriše u razvojnim programima i projektima. Fundamentalna osobina nove politike je predlog da se uvede još strukturisaniji sistem saradnje među državama članicama i ustanovama Evropske unije koje se bave kulturom. Mehanizam je zasnovan na „otvorenom metodu koordinacije“ ('open method of coordination' - OMC) koji je uspešno uveden u obrazovanju.

Tri glavna cilja koji zajedno formiraju kulturnu strategiju su:

1. Promocija kulturnog diverziteta i interkulturalnog dijaloga (što uključuje promovisanje pokretljivosti umetnika i profesionalaca u oblasti kulture i cirkulisanje formi umetničkog izražavanja. Ovde su pod-pod ciljevi: mobilisanje javnih i privatnih resursa zarad podspešivanja pokretljivosti unutar EU; promovisanje pokretljivosti umetničkih radova i drugih oblika umetničkog izražavanja; poboljšanje kordinacije među zemljama članicama; kao i promovisanje i jačanje interkulturalne kompetentnosti i interkulturalnog dijaloga posebno kroz razvoj "kulturalne svesti i izražavanja", „društvene i civilne stručnosti“ i „komunikacije na stranim jezicima“).
2. Promocija kulture kao katalizatora kreativnosti u okviru Lisabonske strategije. Posebni ciljevi u okviru ovog opšteg cilja su: promovisanje

⁵³ videti: Report on cultural cooperation in the European Union, takođe poznat i kao Ruffolo Report

⁵⁴ videti: MEMO/07/180

kreativnosti u obrazovanju uključivanjem sektora kulture u izgradnji potencijala kulture kao konkretnog inputa za permanentno učenje; i promovisanje kulture i umetnosti u neformalnom i formalnom obrazovanju (uključujući i učenje jezika); Promovisanje jačanja kapaciteta u sektoru kulture podrškom obuci kulturnog sektora menadžerskim veštinama, preduzetništvu, poznavanju evropskog tržišta i razvijanju inovativnih izvora finansiranja uključujući sponzorstva i poboljšanje pristupa sponzorima; Razvoj kreativnih partnerstava između sektora kulture i drugih sektora (ITC, turizam, socijalni partneri itd) kako bi se ojačao društveni i ekonomski uticaj institucija u kulturi i kreativnosti, posebno s obzirom na promovisanje rasta i zapošljavanja kao i razvoja i atraktivnosti regiona i gradova.

3. Promocija kulture kao vitalnog elementa spoljne politike Unije što podrazumeva: Sistematsku integraciju kulture i njenih različitih komponenti u sve spoljne i razvojne politike, programe i projekte kao način za jačanje kvaliteta diplomatskih napora i izvodljivosti i održivosti svih aktivnosti EU u oblasti saradnje; Podrška specifičnim kulturnim akcijama i događajima – kultura kao resurs koji ima sopstvena prava. Pristup kulturi bi trebalo razmotriti kao prioritet u razvojnim politikama.

Evropska komisija je 2010. godine usvojila *Zeleni papir o otključavanju potencijala kulturnih i kreativnih industrija* (Green Paper on Unlocking the Potentials of Cultural and Creative Industries, COM (2010) 183). Cilj ovog dokumenta je da potakne debatu o stimulativnom kreativnom okruženju u Evropskoj uniji za kreativne i kulturne industrije. Ovaj dokument ne sadrži konkretne predloge politike i uglavnom se sastoji od materijala kojim se utvrđuje zašto je politika potrebna. Ipak, u ovom dokumentu su date sugestije za strateške pravce i razumljive predloge u oblastima koje Komisija smatra važnim.

Polazna tačka *Zelenog papira* je da Evropu karakteriše digitalna ekonomija u kojoj su neopipljiva zaostavština, kreativnost i inovacije dobili veći ekonomski značaj. Kulturne i kreativne industrije se smatraju sposobnim da svojim nenačetim potencijalom da stvaraju rast i radna mesta odgovore na savremene izazove. Zeleni papir se sastoji od šest poglavlja od kojih su prva tri posvećena oblastima za koje Komisija smatra esencijalnim za razvoj i rast kulturnih i kreativnih industrija, a preostala tri kako ove industrije mogu doprineti lokalnom, regionalnom i globalnom razvoju i koje su investicije potrebne da bi se to promovisalo. Komisija smatra da je za razvoj kulturnih i kreativnih industrija važno stvaranje novog prostora za eksperimentisanje, inovacije i preduzetništvo u kulturnom i kreativnom sektoru (primarni interes je stvaranje povoljnih klusterskih miljea što zahteva bolja istraživanja koja koriste holistički pristup kao i integraciju digitalnih tehnologija u kulturnim i kreativnim industrijama); bolje usklađivanje veština neophodnih u kulturnim i kreativnim industrijama; stvaranje pristupa finansiranju. Kako bi kreativne i kulturne industrije doprinele lokalnom, regionalnom i globalnom razvoju investiranje bi trebalo da bude usredsređeno na nove poslovne modele, digitalizaciju, obrazovanje kao i na razvoj partnerstava različitih sektora. Za doprinos kreativnih i kulturnih industrija lokalnom,

regionalnom i globalnom razvoju važni su i mobilnost i cirkulacija kulturnih i kreativnih radova i radnika, kao i kulturne razmene i međunarodna trgovina. U tekstu *European Cultural policy: Which means what exactly?* Vagner⁵⁵ je izneo *pro et contra* za evropsku kulturnu politiku. *Contra* uključuje bojazni kao što su da će briselske birokrate od kulture napraviti „gulaš unificirane monotonije“, korišćenje paralela poput „od kože se pravi baštovan“, isticanje da je umetnost već internacionalna i da nisu potrebni „pious epigrams“, itd. Zalažući se za evropsku kulturnu politiku Vagner je dovodi u vezu sa multipliciranim građanstvom kojim se pojedinac (samo)određuje u nacionalnom, evropskom i globalnom kontekstu. Imajući ovo na umu Vagner predlaže devet polja delovanja⁵⁶ a najvažniji akteri bi trebalo da budu privatni sektor, ekonomija i tržište (i to ne samo ono vezano za kulturne industrije). S tim u vezi Vagner je izneo i SWOT analizu kojom su uključeni EU, Savet Evrope, treći sektor, tržište i države članice. Pritom on napominje da je budžet za kulturne programe skroman⁵⁷. Kao problem koji treba prevazići Vagner je istakao nedostatak javne debate o evropskoj kulturnoj politici. „Mediji... zapravo proizvode kulturne politike po svom izboru: tržište za investicije u umetnosti, blokbasteri, bestseleri, skandali.“ (Wagner 2007:8) Najzad, on je naveo sedam neposrednih ciljeva među kojima bih istakla dva: dobro definisan i jasno iznet politički koncept o ulozi kulture u političkim procesima evrointegracija⁵⁸ i značajniji programi mobilnosti poput *Erasmus-a* ali za kulturu.⁵⁹

⁵⁵ Gottfrid Wagner je do 2009. godine bio direktor Evropske kulturne fondacije (European Cultural Foundation)

⁵⁶ 1) integracija i diverzitet; kultura i ekonomija; 3) evropsko kulturno nasleđe i savremeno stvaralaštvo; 4) kulturna edukacija za Evropu i jezici; 5) javna evropska arena; 6) osiguravanje da Evropa nadilazi Evropsku uniju; 7) spoljna kulturna politika EU; 8) mehanizmi za praćenje i istraživanje; 9) demokratski razvoj kulturne politike.

⁵⁷ tekst je iz 2007. godine a podatak je da je budžet iznosio 70 evrocenti godišnje po građanki/građaninu

⁵⁸ O ovome je govorio i pisao i V. Petrič koji je bio angažovan na prostorima bivše Jugoslavije a sada je predsedavajući borda Evropske kulturne fondacije. Videti na primer Predgovor u Chris Keulemans (ed.), *The Heart of the Matter. The Role of Art and Culture in the Balkan's European Integration*, Amsterdam, European Cultural Foundation, 2006

⁵⁹ Erasmus program je projekat razmene studenata u Evropskoj uniji i programski okvir Evropske komisije u oblasti viskog obrazovanja. Ova nastojanja su izražena u programu Evropske komisije „Kultura 2007-2013“.

Sprovođenje evropske kulturne politike

Evropska komisija je sprovodila više programa koji su u funkciji ostvarivanja evropske kulturne politike. Potaknuta pozitivnim iskustavima programa *Kaleidoscope* (koji je bio posvećen saradnji u ostvarivanju umetničkih i kulturnih aktivnosti), *Raphael* (posvećen kulturnom nasleđu) i *Ariane* (posvećen knjizi i čitanju) Evropska komisija je 2000. godine pokrenula program *Kultura 2000* (Culture 2000).

U odluci⁶⁰ o pokretanju programa *Kultura 2000* u 19 tačaka je obrazloženo zašto je ovaj program pokrenut, čime je i evropska kulturna politika konačno konkretizovana u smislu pravne osnove, ciljeva i raspodele budžetskih sredstava⁶¹. Polazne tačke su da „Kultura ima važnu sušastvenu vrednost za sve ljude u Evropi, esencijalan je element evropskih integracija, i doprinosi afirmaciji i vitalnosti evropskog modela društva i uticaju Zajednice na međunarodnom nivou.“ (Tačka 1). Ona je i „ekonomski faktor i faktor društvene integracije i građanstva; iz tog razloga ima važnu ulogu u izlaženju u susret izazovima sa kojima se Zajednica suočava kao što su globalizacija, informaciono društvo i stvaranje radnih mesta.“ (Tačka 2)

Program *Kultura 2000* je imao veoma široke ciljeve⁶² od kojih su se neki odnosili na promociju i podspešivanje kulture, kulturni diverzitet i kreativnost a neki na ulogu kulture u ostvarivanju socio-ekonomskih ciljeva. Aktivnosti koje su u okviru programa *Kultura 2000* dobile podršku uključuju festivale, master klase, izložbe, nove produkcije, ture, prevode i konferencije, kao i projekti saradnje u različitim oblastima kulture i umetnosti. Finalna eksterna evaluacija⁶³ je pokazala da je budžet u iznosu od 236,5 miliona evra utrošen na realizaciju 1509 projekata (uključujući i inicijativu Evropska prestonica kulture), da su ciljevi u izvesnoj meri

⁶⁰ Decision No 508/2000/European Commission of the European Parliament and of the Council, Official Journal of the European Communities 10. 03. 2000.

⁶¹ Videti: H. Gerth, EU Cultural Policy and Transnational Networks, ECPR 3rd Pan-European Conference: 21-23 September 2006, Istanbul, <http://www.ihubc.it/ecpr-istanbul/virtualpaperroom/016.pdf>

⁶² Opšti cilj bio je “doprinos promociji kulture zajedničke svim ljudima u Evropi”. Posebni ciljevi bili su: promociju kulturnog dijaloga i zajedničkog znanja o kulturi i istoriji evropskih naroda; promociju kreativnosti i transnacionalnog širenja kulture i pokreta umetnika i stvaraoca, kulturnih radnika i profesionalaca i njihovog rada s jakim akcentom na mladima i hendikepiranima, kao i na kulturnom diverzitetu; naglašavanje kulturnog diverziteta i razvoj novih oblika kulturnog izražavanja; deljenje i naglašavanje, na evropskom nivou, zajedničkog kulturnog nasleđa od evropskog značaja, širenje znati-kako i promovisanje dobrih praksi koje se tiču konzervacije i čuvanja; uzimanje u obzir uloge kulture u socio-ekonomskom razvoju; podspešivanje kulturnog dijaloga i međusobne razmene između evropskih i ne-evropskih kultura; eksplicitno prepoznavanje kulture kao ekonomskog faktora i kao faktora u društvenoj integraciji i građanstvu; poboljšani pristup i učešće u kulturi u EU za što veći broj građana.

⁶³ videti: http://ec.europa.eu/dgs/education_culture/evalreports/culture/2007/report2000_en.pdf

ostvareni (posebno po pitanju interkulturalnog dijaloga) ali i da je neophodno da se u budućem programu izvrše izvesne korekcije (na primer unapređivanje IT sistema, selekzione procedure, bolji načini za širenje informacija, bolje praćenje ishoda, rezultata i uticaja koje projekti ostvaruju, itd).

Po isteku programa *Kultura 2000* pokrenut je, *Odlukom 1855/2006/EC*⁶⁴, program *Kultura 2007 – 2013*. On ima ključnu ulogu u promovisanju i zaštiti evropskog kulturnog i jezičkog diverziteta. Takođe, uloga programa je obezbeđivanje podrške evropskoj kulturnoj saradnji. Glavni cilj je da podspeši oblast kulture koja je zajednička svim evropljanima jer je bazirana na zajedničkom kulturnom nasleđu a kako bi se ohrabrilo stvaranje evropskog građanstva, i to kroz razvoj kulturne saradnje stvaraoca, aktera i kulturnih institucija. Objašnjenje za pokretanje programa *Kultura 2007-2013* počiva na koristima koje lingvistička i kulturna saradnja donose po pitanju evropskih integracija (zasnovanih na zajedničkim kulturnim vrednostima) i po pitanju društvenog i ekonomskog razvoja, kao i sušastvene vrednosti podržavanja evropske kulture i ostvarivanje zajedničkog polja kulture u Evropi.

Promene koje program *Kultura 2007 – 2013* sadrži u odnosu na predhodeći ogledaju se pre svega u tome što je usvojen fokusiraniji skup posebnih ciljeva (promocija transnacionalne mobilnosti aktera u kulturi, ohrabivanje transnacionalne cirkulacije radova i kulturnih i umetničkih proizvoda, ohrabivanje interkulturalnog dijaloga). Takođe, podržavaju se različite aktivnosti od kojih neke predstavljaju modifikaciju aktivnosti podržanih u programu *Kultura 2000* (na primer kulturne akcije koje su sprovedene kroz međunarodno partnerstvo) a neke predstavljaju postojeće aktivnosti koje je finansirao Evropski parlament (na primer podrška organizacijama koje se bave kulturom na evropskom nivou).

Budžet za period od 2007. do 2013. godine iznosi 400 miliona evra za projekte čiji su ciljevi promovisanje transnacionalne mobilnosti aktera u kulturi, ohrabivanje transnacionalne cirkulacije kulturnih radova i ohrabivanje interkulturalnog dijaloga. Program nije namenjen audio-vizuelnom sektoru zato što ovaj sektor pokriva *Media program* čiji je budžet 755 miliona evra.

Pristupanje Evropskoj uniji naglašava neophodnost sagledavanja mogućnosti i izazova (posebno s obzirom na globalizaciju, pitanja javne sfere i „nove demokratije“) zbog kojih je bavljenje legislativom važno. Činjenica je da mnoge mogućnosti postoje i zato prakse i iskustva drugih svakako jesu poučna i korisna. Pritom, **ne treba ispuštati iz vida** činjenicu da zakoni (i prakse koje oni podržavaju) nastaju u kulturnim i istorijskim okolnostima koje su specifične za datu zemlju i podneblje. Zato puko transponovanje zakonskih rešenja uglavnom nije rešenje.

⁶⁴ Official Journal EU L372 od 27. 12. 2006

Umesto zaključka, a s obzirom na to da je u Srbiji i dalje primetan „potreban-namje-zakon sindrom“, odnosno mišljenje da će se donošenjem zakonskih rešenja problemi u datoj oblasti rešiti, razmatranje o zakonskim okvirima kulture u Srbiji i EU mogla bi da budu svedena na pitanja koja zahtevaju pomniju pažnju i upućuju na dalja studiozna sagledavanja.

U Srbiji se zakoni, podzakonska i druga akta, i kada postoje, tek izuzetno primenjuju u potpunosti. S druge strane, oni su u pravilu nepoznati onima na koje se odnose, naročito kada je reč o podzakonskim i aktima nižeg ranga. Stoga je, s obzirom na postojeću regulativu i postojeću praksu, očigledno je da je (kulturna) javnost u Srbiji nedovoljno informisana o nekim zakonskim rešenjima. Načini na koje se pre svih uže stručna a zatim i šira javnost informiše o postojećim ili budućim zakonskim rešenjima, budući da čine deo solucije, čine jedno od pitanja koja zaslužuju pomniju pažnju.

U vezi s ovom temom je praćenje primene regulative. Ovaj problem je recimo eksplicitno istaknut u Sloveniji a praksa recimo u Britaniji da se s vremena na vreme sprovode temeljno organizovana istraživanja posvećena primeni zakonskih rešenja pokazuje i jedan od načina za njegovo prevazilaženje. Da li i u kolikoj meri akti ili njihovi delovi jesu ili nisu „mrtvo slovo na papiru“ te u kolikoj meri se i će se primena rešenja datih u zakonima pratiti u Srbiji čine drugi korpus pitanja koja zaslužuju pomniju pažnju.

Najzad, s obzirom na to da zakon najčešće jeste put ka rešenju ali nije čarobni štapić pitanje je i da li nam treba zakon ili nam je pak potrebnije podizanje svesti o sušastvenijem značaju kulture?

Literatura

- Bogavac, M. (2009) *Ex-teatar u Srbiji. Alternativa nema alternativu!* Raster 2008 – godišnjak nezavisne scene Beograda www.tkh-generator.net
- Bogavac, M (2010) *Nove percepcije paranje. Osvrt na 2009. godinu u kulturnoj javnosti Srbije*, Raster 2009 – godišnjak nezavisne scene u Beogradu www.tkh-generator.net
- Đorđev, B. (2009) *Uvod* Raster 2008 – godišnjak nezavisne scene Beograda www.tkh-generator.net
- Đorđev, B. (2010) *Uvod* Raster 2009 – godišnjak nezavisne scene Beograda www.tkh-generator.net
- Đukić – Dojčinović V (2002) Predlog kulturne politike Srbije. Istraživanje: Kulturna politika Srbije 1989 / 2001 www.zaprokul.org.rs/download
- Đukić, V. (2010) *Država i kultura. Studije savremene kulturne politike*, Institut za pozorište, film, radio i televiziju, Fakultet dramskih umetnosti, Beograd
- Đuričić, A. (2010) *Profesionalna pozorišta u Srbiji u uslovima društvene tranzicije*
- Lewis J. & Miller, T. (2003) *Critical Cultural Policy Studies*, Blackwell Publishers Ltd. UK
- Marcus G. E. & Fischer M. M. J. (1999) *Anthropology as Cultural Critique. An experimental moment in human sciences. Second Edition.* University of Chicago Press, Chicago
- McGuigan J (2004) *Rethinking Cultural Policy.* Open University Press, England
- Mučica D (2003) *Cultural Legislation Why? How? What?* Stage Project DGIV/CULT/STAGE(2003)4 Cultural Policy and Action Department Directorate General IV – Education, Culture and Heritage, Youth and Sport
- Shore C. & Wright S. (1997) *Policy. A new field of Anthropology* u *Anthropology of Policy. Critical perspectives on governance and power*, eds. Shore C. & Wright S. Routledge London and New York
- Vukanović, M (2009) *Muzeji Srbije – Aktuelno stanje*, Kultura 124, Beograd
- Wagner, G. (2007) *European cultural policy – which means what exactly?* <http://www.ifacca.org/publications/2007/06/01/european-cultural-policy-which-means/>
- Wedel J. R, Shore C, Feldman G. and Lathrop S. (2005) *Toward an Anthropology of Public Policy* The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science 2005; 600; 30

Izvori, zakoni i dokumenti:

Evropska unija

Communication on European agenda for culture in a globalizing world <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2007:0242:FIN:EN:PDF>

Conclusions of the Council and of the Representatives of the Governments of the Member States, meeting within the Council, on the role of the development of skills and competences in taking forward the Lisbon goals, Official Journal of the European Union C 292, 24. 11. 2005;

Consolidated version of the Treaty on European Union, Official Journal of European Communities 2002/C 325/5

Decision No 508/2000/EC of the European Parliament and of the Council of 14 February 2000 establishing the Culture 2000 Programme Official Journal of the European Communities 2000/L63/1

Decision No 1855/2006/EC of the European Parliament and of the Council of 12 December 2006 establishing the Culture Programme (2007 to 2013) Official Journal of the European Union 2006/L372/1

Facing the challenge: The Lisbon strategy for growth and employment. Report from the High Level Group chaired by Wim Kok November 2004 http://europa.eu.int/comm/lisbon_strategy/index_en.html

First-ever European Strategy for Culture http://www.europa-eu-un.org/articles/en/article_7016_en.htm

Green paper: Unlocking the potential of cultural and creative industries COM (2010) 183

Implementation of the Community Lisbon Programme, Communication from the Commission to the Council and the European Parliament, The Contribution of Taxation and Customs Policies to the Lisbon Strategy, COM (2005) 532 Final Opinion of the European Economic and Social Committee on 'The road to the European knowledge-based society — the contribution of organised civil society to the Lisbon Strategy', Official Journal of the European Union C 65/94, 17. 3. 2006;

Report on cultural cooperation in the European Union. Rapporteur: Giorgio Ruffolo Committee on Culture, Youth, Education, the Media and Sport. European parliament

Study on the Contribution of Culture to Local and Regional Development - Evidence from the Structural Funds, izrađena u saradnji Center for Strategy and Evaluation services i ERICArts, septembar 2010

Treaty of Lisbon, Official Journal of the European Union 2007/C 306/01

Francuska:

Delvainquière, J.-C. Compendium Cultural policies and trends in Europe. Country Profile: France. Last up-dated December 2007

<http://www.culturalpolicies.net/web/france.php?aid=1>

Loi No 87-571 du 23 juillet 1987 sur Le Developpment Du Mecenat Relatives Aux Fondations <http://www.legifrance.gouv.fr>

Loi No 90-559 du 4 Juillet 1990 Creant Les Fondations D'Enterprise et Modifiant Les Dispositions de la Loi No 87-571 du 23 juillet 1987 sur Le Developpment Du Mecenat Relatives Aux Fondations <http://www.legifrance.gouv.fr>

Loi n°99-198 du 18 mars 1999 portant modification de l'ordonnance n° 45-2339 du 13 octobre 1945 relative aux spectacles <http://www.legifrance.gouv.fr>

Ordonnance n° 45-2339 du 13 octobre 1945 relative aux spectacles <http://www.legifrance.gouv.fr>

Letonija:

National Cultural Policy Guidelines 2006 – 2015: National State. Long-term policy guidelines http://www.km.gov.lv/en/doc/ministry/vadlinijas_eng.pdf

Law on State Culture Capital Foundation,

<http://www.lexadin.nl/wlg/legis/nofr/oeur/lxwelat.htm>

Law on the Service Pension of State and Local Government Professional Orchestra, Choir, Concert Organisation, Theatre and Circus Artists and the Allowance for Creative Work of Ballet Artists www.vvc.gov.lv

Tjarve B. Compendium Cultural policies and trends in Europe. Country Profile: Latvia. Last up-dated January 2011

<http://www.culturalpolicies.net/web/latvia.php?aid=1>

Nemačka:

Abgabenordnung http://www.gesetze-im-internet.de/bundesrecht/ao_1977/gesamt.pdf

Act on the Protection of Cultural Monuments (Monument Protection Act) of the Land of Hesse http://www.denkmalpflege-hessen.de/LFDH4_Recht/Recht_D/Recht_E/recht_e.html

Bavarian Law for the Protection and Preservation of Monuments
www.blfd.bayern.de/medien/dsg_eng_2009.pdf

Gesetz zum Schutz deutschen Kulturgutes gegen Abwanderung – KultgSchG
http://www.gesetze-im-internet.de/englisch_kultgSchG/englisch_kultgSchG.html

Künstlersozialversicherungsgesetz, KSVG www.gesetze-im-internet.de/bundesrecht/ksvg/gesamt.pdf

Wagner B. and Blumenreich U, Compendium Cultural policies and trends in Europe. Country Profile: Germany. Last up-dated December 2010

<http://www.culturalpolicies.net/web/germany.php?aid=1>

Slovenija

Čopić V. Compendium Cultural policies and trends in Europe. Country Profile: Slovenia. Last up-dated January 2009

<http://www.culturalpolicies.net/web/slovenia.php?aid=1>

Zakon o uresničevanju javnega interesa za kulturo Uradni list Republike Slovenije 96/2002 <http://www.uradni-list.si>

National Programme for Culture 2008-2011, Ministry of Culture, Ljubljana 2008

http://www.mk.gov.si/fileadmin/mk.gov.si/pageuploads/min_eng/legislation/Nacionalni_program_za_kulturo_2008_2011_FINAL_AN.pdf

Srbija

Carinski zakon, Službeni glasnik Republike Srbije br. 18/2010

Dragičević-Šešić, M, Brkić, A. i Mikić, H. Compendium Cultural policies and trends in Europe. Country Profile: Serbia. Last up-dated October 2010

http://www.culturalpolicies.net/down/serbia_102010.pdf

Krivični zakonik, Službeni glasnik Republike Srbije br. 107/05

Ministarstvo kulture, informisanja i informacionog društva,

<http://www.kultura.gov.rs/>

Opšti kolektivni ugovor, Službeni glasnik Republike Srbije br. 50/2008, 104/2008 i 8/2009

Poseban kolektivni ugovor za zaposlene u ustanovama kulture čiji je osnivač Republika Srbija, Službeni glasnik Republike Srbije br. 97/2009
Pravilnik o ulaganjima u oblasti kulture koja se priznaju kao rashod, Službeni glasnik Republike Srbije br. 9/02
Ustav Republike Srbije, Službeni glasnik Republike Srbije br. 98/2006
Zakon o delatnostima od opšteg interesa u kulturi, Službeni glasnik Republike Srbije br. 49/92
Zakon o kulturi, Službeni glasnik Republike Srbije br. 72/2009
Zakon o kulturnim dobrima, Službeni glasnik Republike Srbije br. 71/94
Zakon o radu, Službeni glasnik Republike Srbije br. 24/05 i 61/05
Zakon o zadužbinama i fondacijama, Službeni glasnik Republike Srbije br. 88/2010

Velika Britanija

A balancing act: artists' labour markets and the tax and benefit systems,
http://www.artscouncil.org.uk/publication_archive/a-balancing-act-artists-labour-markets-and-the-tax-and-benefit-systems/
Department for Culture, Media and Sport
http://www.culture.gov.uk/what_we_do/national_lottery/default.aspx
Fisher R and Figueira C, Compendium Cultural policies and trends in Europe. Country Profile: United Kingdom. Last up-dated March 2011
<http://www.culturalpolicies.net/web/unitedkingdom.php?aid=1>
Guidelines for Employers offering work placement schemes in the Creative Industry, Creative and Cultural Skills and Arts Council England, April 2010
http://www.artscouncil.org.uk/publication_archive/guidelines-employers-offering-work-placements-creative-industries/
Theatre Act 1968 <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/1968/54>
The National Lottery <http://www.national-lottery.co.uk/player/p/goodcausesandwinners.ftl>

ZAVOD ZA PROUČAVANJE KULTURNOG RAZVITKA

Rige od Fere 4, Beograd

mr Maša Vukanović

POGLED NA KULTURU

Zakoni i prakse u Srbiji i pet država članica Evropske unije

Za izdavača

Aleksandar Lazarević

Tiraž

20 primeraka

Štampa

Cicero print

Beograd